



Zorg voor ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren

Advies 6 juni 2011

Zorg voor ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren

Advies d.d. 6 juni 2011

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1. Aanleiding en context voor dit advies	9
1.1 Achtergrond en doel advies	9
1.2 Het (belang van) herkennen van de problematiek	12
1.3 Verantwoording en leeswijzer	12
2. Nadere definiëring en afbakening van het onderwerp	13
2.1 Begripsomschrijving en duiding prevalentie	13
2.2 Reikwijdte	15
3. De huidige praktijk	17
3.1 Probleemschets jongeren met een licht verstandelijke beperking	17
3.1.1 Psychische stoornissen, gedragsproblemen en crimineel gedrag	17
3.1.2 Ouders	18
3.1.3 School	18
3.1.4 Vrienden	19
3.1.5 Middelengebruik	19
3.2 Screening en diagnostiek	20
3.3 Plaatsing	22
3.3.1 Plaatsingsbeleid	22
3.3.2 Landelijke capaciteit	24
3.3.3 Verblijfsduur	25
3.3.4 Groeps grootte en samenstelling	25
3.4 Behandeling	26
3.4.1 Leefklimaat in de groep	26
3.4.2 Gehanteerde basismethodieken	27
3.4.3 Gedragsinterventies	28
3.4.4 Deskundigheid personeel	29
3.5 Onderwijs in gesloten setting	30
3.6 Verlof	31
3.7 Nazorg	32
4. Noodzaak en aanzet tot verbetering	35
4.1 Verbeterpunten instroom, doorstroom en uitstroom licht verstandelijk beperkte jongeren	35
4.1.1 Vroegtijdige en aangepaste screening en diagnostiek	35
4.1.2 Plaatsing: waar ligt de grens?	36
4.1.3 Meer oog voor het leefklimaat en realistische behandeldoelen	37
4.1.4 Nazorg cruciaal	38
4.2 Betere aansluiting en samenwerking strafrechtelijk en civielrechtelijk	39
Bronvermelding	41
Bijlage 1 Lijst met geïnterviewde personen	47
Bijlage 2 Overzicht kenmerken licht verstandelijk beperkten	49

Samenvatting

De Raad vraagt aandacht voor een groep jongeren die op dit moment ondergesneeuwd dreigt te raken. Het gaat om ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren (in dit advies wil dat zeggen jongeren met een IQ tussen 50 en 70 of tussen 70 en 85 met een verminderd sociaal aanpassingsvermogen), van wie de beperking als zodanig onvoldoende wordt herkend en die mede daardoor geen passende aandacht en behandeling krijgen. De Raad sluit met deze (brede) definitie aan op de tot dusverre in Nederland gangbare praktijk, onder meer omdat uit onderzoek is gebleken dat de problemen voor de categorie met het iets hogere IQ (tussen 70 en 85) vergelijkbaar of zelfs groter zijn, als gevolg van hogere verwachtingen van de omgeving of de persoon zelf. Zorgwekkend in dit verband is dat het kabinet heeft aangekondigd het recht op AWBZ-zorg, van belang in verband met (onder meer) het organiseren van nazorg voor ex-ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren, te beperken tot degenen met een IQ tussen de 50 en 70.

De Raad brengt in dit advies op grond van een uitgebreide literatuurverkenning, gevoerde interviews met praktijkdeskundigen en wetenschappers en werkbezoeken de gang van zaken en de knelpunten in beeld vanaf het moment dat licht verstandelijk beperkte jongeren, *al dan niet als zodanig herkend*, een instelling binnenkomen tot en met het moment dat ze deze weer verlaten. Gelet op de overeenkomsten in problematiek, en om na te gaan of sectoren over en weer van elkaar kunnen leren, is daarbij zowel naar jongeren in *justitiële jeugdinrichtingen* gekeken, als naar de licht verstandelijk beperkte jongeren in de *gesloten jeugdzorg*. Dit advies richt zich dus zowel op strafrechtelijk als civielrechtelijk geplaatste jongeren.

De aard van de problematiek van licht verstandelijk beperkte jongeren is ernstig. Ze hebben minder cognitieve mogelijkheden (met name op het gebied van strategisch denken, snelle informatieverwerking en impulscontrole) en ze worden in vergelijking met normaal begaafde jongeren vaker geconfronteerd met psychische stoornissen, emotionele en gedragsproblemen, risico's van middelengebruik en gebrek aan steun vanuit thuis. Omdat vaak sprake is van verhullend (*streetwise*) gedrag valt de beperking soms zelfs voor gedragsdeskundigen niet gemakkelijk te herkennen. In de literatuur en de praktijk bestaat brede consensus dat jongeren met een licht verstandelijke beperking als een bijzondere categorie moet worden gezien waarvoor een specifieke benadering (met veel mogelijkheid tot oefenen en herhalen) en een respectvolle benadering nodig is.

Hoewel actuele cijfers ontbreken, en (gelet op recent WODC-onderzoek) voorlopig ook niet te verwachten lijken, stelt de Raad vast dat er in de literatuur consensus bestaat dat er sprake is van een forse oververtegenwoordiging van licht verstandelijk beperkte jongeren in het justitiële systeem. In 2003 was het aandeel licht verstandelijk beperkte jongeren in justitiële jeugdinrichtingen bijna acht keer zo hoog als op grond van de populatie te verwachten is; het aandeel licht verstandelijk beperkte jongeren met een pij-maatregel, de zwaarste strafrechtelijke maatregel, was zelfs tien keer zo hoog. Het aandeel pij-jongeren met een IQ tussen 50 en 85 blijkt bovendien toegenomen van 29% (in de periode 1995- 1999) naar 44% (in de periode 2000- 2005). Recente onderzoeken naar de achtergronden van veelplegers in Rotterdam en Utrecht laten verder zien dat jeugdige veelplegers “vrijwel zonder uitzondering een verstoorde schoolgang, een laag IQ (gemiddeld 73), gedragsproblemen en een gebrekkig verantwoordelijkheidsbesef kennen”. De bevindingen van de Raad omtrent de knelpunten in de benadering van licht verstandelijk beperkte jongeren krijgen mede tegen deze achtergrond een nog sterkere relevantie.

Vroegtijdige signalering en continuïteit in de aanpak zijn belangrijke aandachtspunten voor de zorg voor ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren. Zorgelijk is in dit verband de (herhaalde) constatering van de Algemene Rekenkamer dat de verschillende voorzieningen binnen het jeugdzorgstelsel onderling verschillen in (onder meer) de indicatiestelling. De Algemene Rekenkamer heeft daarbij niet gekeken naar de aansluiting en samenhang met het strafrechtelijk jeugdcircuit. De Raad constateert dat er ook verschillen in aanpak (screening, diagnostiek en behandeling) bestaan tussen de gesloten jeugdzorg en het strafrechtelijk circuit en pleit voor meer samenhang. Het kabinetsvoornemen om in de toekomst taken in het kader van de herziening van het jeugdzorgstelsel naar gemeenten over te hevelen, vormt in dit verband een belangrijk moment. Het is volgens de Raad namelijk niet te verwachten dat gemeenten systeemverschillen op lokaal niveau kunnen oplossen; hiervoor is regie op landelijk niveau nodig.

De Raad formuleert op grond van zijn bevindingen aanbevelingen voor de staatssecretarissen van VenJ en VWS, ter verbetering van de screening, diagnostiek en de plaatsing, behandeling en nazorg van ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren. Hij realiseert zich dat in tijden van forse bezuinigingen en ingrijpende organisatorische veranderingen, er weinig of geen ruimte is voor maatregelen die mogelijk tot kostenverhoging kunnen leiden. Veel van wat de Raad voorstelt is echter niet zozeer aanvullend en dus kostenverhogend op wat er thans gebeurt, maar veeleer een andere benadering en wijze van (samen-)werken. Dit zou op onderdelen zelfs tot kostenbesparingen kunnen leiden. Voorop staat echter dat adequate benadering van deze groep jongeren ernstige gedragsproblemen en (herhalings-)criminaliteit kan voorkomen, hetgeen niet alleen in het belang van de jongere maar van de samenleving als geheel is. De belangrijkste aanbevelingen worden in deze samenvatting aangehaald. Voor een nadere toelichting, alle aanbevelingen en verdere achtergronden wordt verwezen naar hoofdstuk 4 dat de gewenste situatie beschrijft. Hoofdstuk 2 licht de gehanteerde begrippen en afbakening toe. Hoofdstuk 3 beschrijft de huidige situatie op het terrein van de gesloten jeugdzorg en de justitiële jeugdinrichtingen.

Aanbevelingen aan de staatssecretaris van VWS:

Met het oog op vroegtijdige en aangepaste screening en diagnostiek:

- Gelet op de aard en omvang van de problematiek van licht verstandelijk beperkten beveelt de Raad aan om jongeren onder VMBO-T niveau die in aanraking komen met de jeugdzorg, standaard te screenen op de aanwezigheid van een licht verstandelijke beperking. Een vroegtijdige signalering is een voorwaarde voor een adequate aanpak, waardoor (ernstige) gedragsproblematiek en (herhalings-)criminaliteit kan worden verminderd of voorkomen.
- De Raad beveelt aan om de door de Algemene Rekenkamer geconstateerde verschillen in het jeugdzorgstelsel in (onder meer) indicatiestelling zo spoedig mogelijk op te lossen en daarbij tevens de aansluiting op het strafrechtelijk jeugd(zorg)circuit te betrekken. Indien de door het kabinet aangekondigde overheveling van de jeugdzorg naar de gemeenten doorgang vindt, dient dit uiterlijk vóór de daadwerkelijke overheveling van taken te zijn gerealiseerd.

Aanbevelingen aan de staatssecretarissen van VenJ en VWS:

Met het oog op vroegtijdige en aangepaste screening en diagnostiek:

- Gelet op het belang van vroegtijdige herkenning van licht verstandelijk beperkte jongeren, een betere samenwerking (uitwisseling) tussen zorgaanbieders en de aansluiting met het strafrechtelijk circuit beveelt de Raad aan om een (betrouwbaar, gevalideerd, lvb-proof en *snel*) screeningsinstrument te ontwikkelen en in te zetten. Veelbelovende screeningsinstrumenten in het buitenland, zoals de HASI (Hayes Ability Screening Index) en de LIPS (Learning disabilities in the Probation Service), kunnen hiertoe als voorbeeld dienen.

Met het oog op plaatsing van licht verstandelijk beperkte jongeren

- De Raad beveelt aan om de groep “normaal begaafde” (IQ hoger dan 85) jongeren in gesloten setting niet samen te plaatsen met de groep jongeren met een IQ tussen 70 en 85 en met een verminderd sociaal aanpassingsvermogen. Laatstgenoemde groep vereist een *aparte* pedagogische aanpak die overeenkomt met de groep met een IQ tussen 50 en 70. Samen plaatsing van deze twee categorieën acht de Raad derhalve wél goed mogelijk.
- De Raad beveelt (in verband met de voor licht verstandelijk beperkte jongeren benodigde specifieke aandacht) aan om kleinere groepen samen te stellen dan thans gebruikelijk is.
- De Raad beveelt aan om tenminste in iedere (zorg-)regio *gespecialiseerde* lvb-plaatsen te realiseren voor zowel strafrechtelijk als civielrechtelijk ingesloten jongeren. Door beide voorgaande aanbevelingen uit te voeren, komt een groter aantal jongeren in aanmerking voor gerichte kleinschaliger opvang, waardoor regionale plaatsing meer dan nu het geval mogelijk zal worden. Dit is nodig om de voor licht verstandelijk beperkte jongeren zo belangrijke nazorg te organiseren.

Met het oog op aangepaste behandeling van licht verstandelijk beperkte jongeren:

- Een veilig, pedagogisch verantwoord leefklimaat verdient de hoogste prioriteit. Zorg voor een *zorgvuldige mix* in het personeel met voldoende hbo'ers met een pedagogische achtergrond én personen die de veiligheid binnen de leefgroep kunnen garanderen.
- Zorg voor *continuïteit* in de behandeling van licht verstandelijk beperkte jongeren binnen de jji's en de gesloten jeugdzorg. Van belang is dat er een eenduidige (evidence based) basismethodiek komt; daarnaast is de ontwikkeling van evidence based gedragsinterventies gewenst. Juist voor licht verstandelijk beperkte jongeren is veel herhaling noodzakelijk en werken wisseling van regels en uitgangspunten contraproductief.

Met het oog op nazorg voor licht verstandelijk beperkte jongeren:

- Nazorg van (ex-)ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren vraagt nadrukkelijk om een goede regievoering in de overgangsfase van intramurale naar extramurale begeleiding. Licht verstandelijk beperkte jongeren hebben veel tijd én herhaling nodig om in praktijk te brengen wat ze hebben geleerd. Dit vereist een geleidelijk wennen aan vrijheden, een daarop afgestemd verlofkader en zorgaanbod, en een nadrukkelijker 'vinger aan de pols'-contact binnen het nazorgtraject.

Met het oog op een betere aansluiting en samenwerking strafrechtelijk en civielrechtelijk:

- Samenhang in 'zorg voor de jeugd' dient zich te richten op zowel de civiel- als strafrechtelijk geplaatste licht verstandelijk beperkte jongeren. De Raad beveelt aan om te bevorderen dat er meer samenhang en samenwerking in de civiel- en strafrechtelijke jeugdzorg ontstaat.

1. Aanleiding en context voor dit advies

1.1 Achtergrond en doel advies

De Raad vraagt aandacht voor een groep jongeren waarvan hij signalen heeft opgevangen dat deze ondergesneeuwd dreigt te raken. Tijdens een in juni 2010 gehouden congres¹ werd onder meer gesteld dat het nog steeds regelmatig voorkomt dat licht verstandelijk beperkte² jongeren, onder wie sprekers jongeren met een IQ tussen 50 en 85 met bijkomende problematiek rekenden³, niet worden herkend en dat opvang en behandeling bij deze jongeren daarom ook niet aansluiten. De Raad maakt zich zorgen over deze kwetsbare categorie jongeren bij wie ernstige problematiek onvoldoende wordt onderkend en dus de kans om hen te behandelen onvoldoende wordt benut.⁴ De Raad wil nagaan hoe de (tijdige) herkenning en wijze van omgaan met licht verstandelijk beperkte jongeren kunnen worden verbeterd.

De aard van de problematiek van licht verstandelijk beperkte jongeren wordt in hoofdstuk 3 van dit advies nader beschreven. Hier wordt korthedshalve vastgesteld dat uit onderzoek blijkt dat deze groep jongeren vaker wordt geconfronteerd met psychische stoornissen, emotionele en gedragsproblemen, risico's van middelengebruik en gebrek aan steun vanuit thuis in vergelijking met normaal begaafde jongeren en dat zij minder beschikt over protectieve factoren (zoals bijvoorbeeld binding met belangrijke andere personen).⁵ Daarnaast hebben licht verstandelijk beperkte jongeren minder cognitieve mogelijkheden (zoals strategisch denken, snelle informatieverwerking of impulscontrole) om aan de rem te trekken. Vaak is sprake van verhullen of ontkennen van de beperkingen die aan de buitenkant niet te zien zijn.

In een op licht verstandelijk beperkte jongeren gerichte aanpak in Rotterdam wordt opgemerkt dat deze “op straat in circuits terecht komen waarin misbruik wordt gemaakt van hun handicap: drugs, criminaliteit, seksueel misbruik enz. Onderdiagnostiek maakt deze groep onbegrepen en kwetsbaar, omdat zij extreem vatbaar zijn voor groepsdruk. Crimineel gedrag kan daarvan het gevolg zijn”. Als knelpunt wordt onder meer genoemd dat “de aansluiting van de juiste zorg na verblijf in een jji of gesloten jeugdinstelling niet optimaal verloopt”.⁶

Het aantal licht verstandelijk beperkte jongeren in de gesloten setting van het justitiële systeem is daarbij relatief groot. Een inventarisatie binnen justitiële jeugdinstellingen (jji's) laat zien dat in 2003 8% op een IQ-niveau tussen 50 en 70 functioneerde, terwijl dit in de gemiddelde jeugdpopulatie destijds iets meer dan 1% (en daarmee beduidend lager) was.⁷ Recenter onderzoek maakt duidelijk dat voor de zwaardere delicten de oververtegenwoordiging zelfs nog sterker is: van de jongeren die in de periode 1996 tot 2006 de zwaarste strafrechtelijke jeugdmaatregel opgelegd kregen, de pij-maatregel (plaatsing in een justitiële inrichting), blijkt 11% in de categorie “licht verstandelijk beperkt” (IQ 50-70) te vallen.⁸

Bij de categorie jongeren met een IQ tussen 70 en 85, ook wel zwakbegaafden genoemd (zie paragraaf 2.1), is de oververtegenwoordiging minder groot, maar ook duidelijk zichtbaar. In 2003 was 27% van de jongeren in een jji zwakbegaafd, bijna twee keer zoveel als de gemiddelde jeugdpopulatie van 14%. Het eerdergenoemde

¹ Congres LVG en criminaliteit; wat kunnen zij er aan doen?, 24 juni 2010 Zwolle.

² In dit advies wordt aansluitend op de in Nederland groeiende praktijk gesproken over licht verstandelijk beperkt (lvb) in plaats van licht verstandelijk gehandicapt (lvg). Het betreft synonieme begrippen.

³ In de literatuur worden verschillende definities gehanteerd. Voor een toelichting op de gehanteerde begrippen zie paragraaf 2.1.

⁴ Zie ook Collot d'Escury 2007 en Van der Helm, Van Nieuwenhuijzen en Wegter 2010.

⁵ Koolhof, Loeber en Collot d'Escury 2007, p. 15 en Collot d'Escury 2007, p. 211.

⁶ Gemeente Rotterdam 2009, p. 32.

⁷ Spaans 2005, par. 4.3.

⁸ Brand en Van den Hurk 2008, p. 32, Mulder 2010, p. 23.

onderzoek onder pij-ers wijst op een aandeel van gemiddeld 28% zwakbegaafden. Het aandeel pij-jongeren met een IQ tussen 50 en 85 in de periode tussen 1995 en 2005 blijkt bovendien gegroeid van 29% (tussen 1995 en 1999) naar 44% (tussen 2000 en 2005).

Prevalentieonderzoek naar verstandelijk beperkten in detentie kent, ook internationaal gezien, vele haken en ogen waardoor aan deze cijfers geen absolute betekenis moet worden toegekend. Het WODC concludeert in een recente studie zelfs dat het valide en betrouwbaar vaststellen van de prevalentie van een verstandelijke beperking in detentie misschien wel een onbegonnen zaak is en geeft daarom prioriteit aan een meer inhoudelijke probleemverkenning. Het WODC stelt echter, evenals het Expertisecentrum Jeugdzorg Gehandicaptenzorg William Schrikker⁹, dat de gegevens een eenduidig beeld laten zien van oververtegenwoordiging van licht verstandelijk beperkte jongeren in de justitiële jeugdinrichtingen.¹⁰ Onderzoek naar jeugdige veelplegers in Utrecht laat daarnaast zien dat, voor zover daarover gegevens beschikbaar zijn, “jeugdige veelplegers vrijwel zonder uitzondering een verstoorde schoolgang (ruim de helft volgt speciaal onderwijs), een laag IQ (gemiddeld 73), gedragsproblemen en een gebrekkig verantwoordelijkheidsbesef kennen.”¹¹ In Rotterdam wordt gesproken over circa “460 zwakbegaafde jonge recidivisten”.¹²

Het geheel overziend stelt de Raad vast dat er sprake is van een aanzienlijke oververtegenwoordiging van licht verstandelijk beperkte jongeren in het justitiële systeem, met name in de categorie jongeren met een IQ tussen 50 en 70, bij de zwaarste delicten en (opvallend) onder veelplegers. De vraag naar het waarom van deze situatie verdient nadere aandacht, maar zal in dit advies niet uitputtend worden beantwoord.

Vanuit het oogpunt van jeugdbescherming en ter vermindering van recidive en daarmee ook vanuit het oogpunt van doelmatigheid, is een goede, dat wil zeggen aangepaste bejegening, behandeling en nazorg voor de kwetsbare groep licht verstandelijk beperkte jongeren van essentieel belang.

De Raad stelt in dit advies de vraag aan de orde of, en zo ja, hoe een licht verstandelijke beperking wordt herkend (screening en diagnose), op welke wijze behandeling plaatsvindt en hoe de overgang terug naar de maatschappij is geregeld. Gelet op de overeenkomsten in de problematiek tussen strafrechtelijk en civielrechtelijk ingesloten jongeren (waarover meer in hoofdstuk 3) en om na te gaan of sectoren over en weer van elkaar kunnen leren, wordt in dit advies ook gekeken naar de situatie van de licht verstandelijk beperkte jongeren in gesloten jeugdzorg.¹³ De basis voor deze voorziening ligt vast in de op 1 januari 2005 in werking getreden Wet op de jeugdzorg (Wjz). Waar jongeren met ernstige gedragsproblemen in het verleden in verband met onvoldoende capaciteit nog in de justitiële jeugdinrichtingen konden worden geplaatst, is dit op grond van de Wjz sinds 1 januari 2010 niet meer mogelijk.

Enkele actuele ontwikkelingen spelen een rol in zowel aanleiding als uitwerking van dit advies. Allereerst is sprake van het sluiten van jji's als gevolg van leegstandsproblematiek.¹⁴ Ook de gesloten jeugdzorg heeft echter met verminderde instroom, leegstand en het verminderen van capaciteit te maken.¹⁵ In kaart wordt gebracht

⁹ De William Schrikker Groep (WSG) is een landelijk werkende instelling voor jeugdbescherming, jeugdreclassering en pleegzorg, die zich richt op kinderen met een beperking of chronische ziekte en op kinderen van ouders met een beperking.

¹⁰ Kaal 2010, p.7, Boertjes en Lever, p. 13. Zie ook Collot d'Escury 2007, p. 197.

¹¹ Weijers en Hepping 2010, p. 43-47.

¹² Volkskrant 12 juli 2009, Fouad el Haji en Zeki Baran.

¹³ Beleidsmatig wordt de gesloten jeugdzorg tegenwoordig ook jeugdzorgplus genoemd, het betreft synoniemen. In dit advies wordt aangesloten op de terminologie uit de Wet op de jeugdzorg.

¹⁴ Kamerstukken II 2010/2011, 24587, nr. 403.

¹⁵ Kamerstukken II 2010/2011, 31839, nr. 100

wat, voor zover op dit moment te overzien, de hiervan te verwachten gevolgen zijn voor de licht verstandelijk beperkte jongeren op beide terreinen. Een tweede actuele ontwikkeling betreft de in het regeerakkoord aangekondigde herziening van het jeugdzorgstelsel.¹⁶ Het kabinet heeft aangekondigd dat alle taken op het gebied van de (vrijwillige) jeugdzorg, dus ook de gesloten jeugdzorg, gefaseerd naar de gemeenten worden overgeheveld. De Raad verkent wat dit, mede gelet op de hiermee gepaard gaande efficiencykorting van 300 mln., mogelijk voor de zorg in een gesloten setting aan de licht verstandelijk beperkte jongeren betekent.¹⁷ Ten derde is (voor de nazorg aan deze doelgroep) de in het regeerakkoord aangekondigde beperking van de AWBZ-doelgroep relevant met betrekking tot aanpassing van het IQ-criterium voor recht op zorg (beoogde structurele besparing: 250 mln.).¹⁸ Op de achtergrond speelt daarbij mee dat de afgelopen jaren sprake is van een sterke groei van het aantal verstandelijk gehandicapten in de zorg, waarbij het deels gaat om jongeren met een IQ tussen de 50 en 70 en om jongeren met een IQ tussen 70 en 85 met gedragsproblemen of verslavingsproblematiek, die niet meer mee kunnen komen op school en in het gezin.¹⁹ Op andere kabinetsmaatregelen die naar verwachting eveneens de mogelijkheden voor nazorg aan deze doelgroep (nadelig) beïnvloeden, zoals de overheveling met korting van de functies dagbesteding en begeleiding van de AWBZ naar de Wmo²⁰, de aangekondigde bezuinigingen op het *passend voortgezet onderwijs* en de maatregelen aan de onderkant van de arbeidsmarkt (Wajong en sociale werkplaatsen), wordt in dit advies slechts zijdelings ingegaan.

Doel van het advies

De Raad beoogt de vaak meervoudige problematiek waar ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren mee kampen in kaart te brengen, en indien nodig te agenderen voor de landelijke beleidsagenda, rekening houdend met actuele ontwikkelingen op dit terrein door:

- vast te stellen of een licht verstandelijke beperking bij ingesloten jeugdigen adequaat en tijdig wordt onderkend;
- te beschrijven hoe dergelijke jongeren idealiter dienen te worden benaderd en wat de feitelijke situatie is;
- aanbevelingen te formuleren omtrent screening, behandeling en nazorg van deze categorie jongeren.

Bij de uitwerking van dit advies over ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren hecht de Raad met name aan de volgende beginselen van goed bejegenen.²¹

- Het beginsel van fatsoenlijke omgang en kwaliteit van de dagelijkse bejegening: een respectvolle houding is voor het gevoel van eigenwaarde voor deze doelgroep belangrijk.
- Het beginsel van perspectief, resocialisatie en nazorg: het gesloten regime is gericht op de terugkeer van de ingeslotene in de samenleving. Daartoe dient te worden voorzien in een adequaat systeem van nazorg. Onder andere om insluitingschade en herhaling (recidive) van het probleem- of delictgedrag te voorkomen is het van belang om gericht te zijn op maatschappelijke aansluiting.
- Het beginsel van een zinvol regime: het regime biedt voldoende ruimte voor activiteiten die zin en betekenis hebben voor de structuur van het leven binnen de muren, afwisseling van dagritme, maatschappelijke re-integratie en ontwikkeling en ontplooiing van de ingeslotene. Een zinvol geheel aan activiteiten draagt bij aan een geslaagde terugkeer in de samenleving en daarmee aan vermindering van recidive.

¹⁶ Regeerakkoord 2010, p. 20.

¹⁷ Financiële bijlage bij het Regeerakkoord p. 7.

¹⁸ Financiële bijlage bij het Regeerakkoord p. 17.

¹⁹ Ras en Woittiez 2010, p. 9 en 16.

²⁰ Anders dan bij de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) het geval is, biedt de Wmo (Wet maatschappelijke ondersteuning) géén verzekerd recht op zorg en ondersteuning.

²¹ Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2010.

- Het beginsel van individualisering: maatwerk is van belang en daarvoor is een goede screening, diagnostiek en passend aanbod nodig. Wat heeft een licht verstandelijk beperkte jongere aan behandeling en context nodig?

1.2 Het (belang van) herkennen van de problematiek

De Raad heeft in eerdere adviezen een beter inzicht in aard en ernst van de problematiek van jongeren in jji's bepleit met het oog op de ontwikkeling van een adequaat behandelkader.²²

Wat de licht verstandelijke beperking betreft, is het op individueel niveau van belang om deze tijdig te signaleren, omdat jongeren anders boven hun niveau worden aangesproken. Dit levert frustratie en stress op, wat kan bijdragen aan het ontstaan of vergroten van psychische problemen en gedragsstoornissen.

De Algemene Rekenkamer wijst daarnaast in verschillende onderzoeken op het belang van het objectief, integraal en onafhankelijk inzicht krijgen in aard en omvang van de zorgvraag van jeugdigen met een licht verstandelijke handicap, om op grond daarvan op beleidsniveau het benodigde zorgaanbod vast te stellen.²³ Daarvoor is een tijdige herkenning een conditio sine qua non.

1.3 Verantwoording en leeswijzer

Ten behoeve van dit advies heeft de Raad een literatuurstudie uitgevoerd en interviews gehouden met wetenschappers en praktijkdeskundigen. Verder zijn werkbezoeken afgelegd bij twee justitiële jeugdinrichtingen (Rentray en Teylingereind) en een instelling voor gesloten jeugdzorg (Almata). In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van de personen met wie is gesproken.

Leeswijzer

Hoofdstuk 2 licht de in dit advies gehanteerde begrippen toe evenals de afbakening ervan. Hoofdstuk 3 schetst een uitvoerig beeld van de huidige praktijk, zowel van de problematiek waarmee licht verstandelijk beperkte jongeren kampen (paragraaf 3.1), als van de aanpak daarvan in de gesloten jeugdzorg en binnen justitiële jeugdinrichtingen, en de knelpunten daarin. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de wijze van screening en diagnostiek (3.2), plaatsing (3.3), behandeling (3.4), onderwijs in gesloten setting (3.5), verlof (3.6) en nazorg (3.7) van deze jongeren.

In hoofdstuk 4 zet de Raad de belangrijkste bevindingen op een rij, en beschrijft hij de gewenste situatie bij screening, plaatsing, behandeling en nazorg. Per thema wordt dit afgesloten met aanbevelingen.

²² Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2009, p. 27 e.v.

²³ Algemene Rekenkamer 2007a en 2010.

2. Nadere definiëring en afbakening van het onderwerp

2.1 Begripsomschrijving en duiding prevalentie

De meest gebruikelijke definitie van verstandelijke beperktheid is die van de American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD):²⁴

“Intellectual disability is characterized by significant limitations both in intellectual functioning and adaptive behaviour as expressed in conceptual, social, and practical skills. This disability originates before age 18”

Naast (meestal aangeboren) beperkte intellectuele vermogens gaat het bij een verstandelijke beperking per definitie om tekortkomingen in de sociale en praktische vaardigheden en in het beperkte vermogen om zich aan de omgeving aan te passen. Belangrijke kenmerkende factoren zijn daarmee zowel het IQ als de sociale redzaamheid ofwel de mate van begeleiding die iemand nodig heeft. Op de kernbegrippen wordt hierna kort nader ingegaan.

IQ

De Amerikaanse psycholoog David Wechsler beschreef intelligentie als: “(...) het vermogen doelgericht te handelen, rationeel te denken en effectief met de omgeving om te gaan”. Het IQ is te zien als een genormaliseerd getal op een schaal waarvan het gemiddelde op 100 wordt gesteld. Per definitie heeft de helft van de bevolking een IQ lager dan 100. Bij een IQ tussen 85 en 115 wordt van een normaal IQ gesproken. Zodra het IQ lager is dan 85 is er op zijn minst een vermoeden van een verstandelijke beperking.

Zwakbegaafd

Het begrip zwakbegaafd wordt formeel gesproken (volgens DSM-IV) gebruikt voor mensen met een IQ tussen 70 en 85.²⁵ Zwakbegaafdheid is strikt genomen geen verstandelijke beperking, maar een vorm van minder dan gemiddeld begaafd zijn. Een zwakbegaafde heeft een intellectuele beperking waardoor vaak het sociaal en zelfstandig functioneren belemmerd zijn. Ruwe schattingen geven aan dat er in Nederland in totaal 2,2 miljoen zwakbegaafden zijn, van wie waarschijnlijk enkele honderdduizenden met bijkomende problematiek.²⁶

Licht verstandelijk beperkt

Formeel (volgens de DSM-IV) worden personen met een IQ tussen circa 55 en 70 tot de licht verstandelijk gehandicapten (beperkten) gerekend. Het ontwikkelingsniveau van een licht verstandelijk beperkt persoon wordt geschat op dat van een 7- tot 11-jarige. Onderzoekers schatten dat het in Nederland in 2001 in totaal circa 55.000 personen betreft.²⁷

Genoemde definities en IQ-grenzen zijn in de tijd gezien overigens aan verandering onderhevig. Van Gennep laat zien dat de bovengrens van een verstandelijke handicap in 1959 werd verhoogd van 70 naar 85, om in 1973 - naar aanleiding van kritiek van professionals (onnodige stigmatisering) - weer te worden verlaagd.²⁸

²⁴ American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR (2000; pagina 49)*. Zie ook http://www.aaidd.org/IntellectualDisabilityBook/content_2678.cfm?navID=282.

²⁵ Ras en Woittiez 2010, p. 20.

²⁶ Ras en Woittiez 2010, p. 9. Bij het verleggen van de bovengrens gaat het snel om grote aantallen. In dit rapport wordt overigens vermeld dat er 1,1 miljoen personen zijn in Nederland met een IQ tussen de 70 en 80.

²⁷ Ras en Woittiez 2010, p. 9.

²⁸ Geus en Roelvink (red.) 2004, p. 7.

In de praktijk wordt in Nederland tegenwoordig van een licht verstandelijke beperking gesproken indien er sprake is van een IQ tussen 50 en 70 of bij een IQ tussen de 70 en 85 in combinatie met een verminderd sociaal aanpassingsvermogen.²⁹ Bij de toegang tot de AWBZ-zorg hanteert het Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ) sinds 2005 als criteria: personen met een IQ lager dan 70 komen zonder meer in aanmerking voor AWBZ-zorg; voor degenen met een IQ tussen 70 en 85 is er recht op zorg indien er sprake is van bijkomende problematiek, zoals een beperkt aanpassingsvermogen of een psychiatrische aandoening.³⁰ Deze toegangscriteria voor de zorg staan inmiddels in verband met aangekondigde kabinetsmaatregelen weer onder druk (zie par. 1.1).

Met het oog op de leesbaarheid wordt in het vervolg van dit advies op de thans in Nederland gangbare praktijk aangesloten en wordt (tenzij anders aangegeven) *het begrip licht verstandelijk beperkt breed opgevat*, en heeft dit betrekking op personen met *een IQ tussen 50 en 70 of een IQ tussen 70 en 85 in combinatie met een verminderd sociaal aanpassingsvermogen*.

Deze bredere definitie sluit aan op WODC-onderzoek, waarin wordt vastgesteld dat “zowel uit Nederlands als internationaal onderzoek blijkt dat de groep mensen met een licht verstandelijke beperking en de groep zwakbegaafden wat problematiek betreft veel met elkaar gemeen hebben. De problemen van mensen met een hoger IQ (zwakbegaafd) zijn vaak zelfs groter dan die van mensen met een wat lager IQ. Er is vaak sprake van hogere verwachtingen, zowel van de omgeving als bij de persoon zelf”.³¹ Het Landelijk kenniscentrum LVG stelde in 2005 vast dat jeugdigen met een IQ-score tussen 70 en 85 in toenemende mate gebruik maken van de zorg in de Orthopedagogische Behandelcentra, waarbij “het algemeen is geaccepteerd dat zij daar het beste op hun plaats zijn”.³² Tenslotte kan nog gewezen worden op het feit dat bij IQ-metingen in het algemeen sprake is van een (niet geringe) foutenmarge en instabiliteit, voor de Raad een verdere reden om een IQ-grens niet al te absoluut en te beperkt te trekken.³³

Sociaal aanpassingsvermogen

Het aanpassingsgedrag bestaat volgens de American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) uit drie typen vaardigheden³⁴:

- *conceptuele vaardigheden*: taalvaardigheid en begrip van geld, tijd en getallen;
- *sociale vaardigheden*: communicatieve vaardigheden, sociale verantwoordelijkheid, zelfvertrouwen, alertheid, oplossen van sociale problemen, volgen van regels;
- *praktische vaardigheden*: activiteiten van het dagelijks leven (persoonlijke verzorging, beroepsvaardigheden, gebruik van geld, telefoon, vervoer, gezondheidszorg).

Het aanpassingsvermogen kan worden gemeten met een gestandaardiseerd meetinstrument. De AAIDD ontwikkelde daartoe de *Diagnostic Adaptive Behaviour Scale* (DABS), gericht op drie leeftijdscategorieën (4-8 jaar, 9-15 jaar en 16-21 jaar). Deze vragenlijst en andere reeds beschikbare instrumenten (SRZ-P, VABS, INVRA, FP-40, BSA)³⁵ vergen echter een informant, dat wil zeggen iemand die de betreffende jongere goed

²⁹ Zie bijvoorbeeld Boertjes en Lever 2007, p.7; Kaal 2010, p. 13; Van Nieuwenhuijzen 2010, p. 9.

³⁰ Ras en Woittiez 2010, p. 26.

³¹ Kaal 2010, p. 14 en 17.

³² Landelijk kenniscentrum LVG 2005, p.1.

³³ Voor de volledigheid wordt opgemerkt dat de (zorg voor) personen met een IQ lager dan 50 in dit advies buiten beschouwing blijft. Zij worden in de regel in een instelling binnen de verstandelijke gehandicaptenzorg geplaatst.

³⁴ AAIDD geraadpleegd 29 maart 2011 (http://www.aaid.org/content_106.cfm?navID=23).

³⁵ SRZ-P (Sociale redzaamheidschaal voor zwakzinnigen plus); VABS (Vineland Adaptive Behaviour Scale); INVRA (inventarisatie van redzaamheidsaspecten); INVRA richt zich overigens niet op de beperking, maar op wat wél kan, bijvoorbeeld INVRA-wonen en INVRA-arbeid); FP-40 (Forensisch Psychiatrische profielen); BSA (Beoordeling sociaal aanpassingsvermogen).

genoeg kent en heeft meegemaakt om vragen over diens dagelijks functioneren te kunnen beantwoorden. Uit beschikbare (internationale) literatuur blijkt dat daarvan in een detentiesetting vaak geen sprake is, waardoor meting van adaptieve vaardigheden in een gesloten setting veelal niet mogelijk is.³⁶ Ook in het binnen de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) uitgevoerde onderzoek is in 2005 geconcludeerd dat gegevens over sociale redzaamheid van gedetineerden nagenoeg geheel ontbraken, omdat “de benodigde informatie (...) lastig te verkrijgen en te interpreteren zijn”.³⁷ De Raad stelt vast dat de situatie in de justitiële jeugdinrichtingen wat toegankelijkheid betreft overeenkomsten vertoont met die in de gesloten jeugdzorg. De bevindingen uit de onderzoeken in detentiesetting (het ontbreken van betrouwbare informanten) doen zich naar verwachting ook voor in deze gesloten omgeving. Het betrouwbaar vaststellen van het sociaal aanpassingsvermogen van een jeugdige, belangrijk om een licht verstandelijke beperking te kunnen vaststellen, is daarmee alleen al vanwege de gesloten setting in beide sectoren lastig te noemen.

2.2 Reikwijdte

Op verschillende momenten in het strafrechtstelsel kan het hebben van een verstandelijke beperking tot problemen leiden. Vanaf het verhoor³⁸ en tijdens de rechtsgang verdient de positie van licht verstandelijk beperkte jongeren daarom herkenning en een specifieke aanpak. Dit advies heeft echter alleen betrekking op de feitelijke en gewenste zorg voor de periode dat deze jongeren zijn *ingesloten* (en vanzelfsprekend ook voor de nazorgperiode).

Voor jeugdigen met ernstige gedrags- en of opgroei problemen *buiten strafrechtelijk* kader is een aantal jeugdzorgvoorzieningen beschikbaar³⁹:

- provinciale jeugdzorg voor het behandelen van gedragsproblemen;
- zorgvoorzieningen voor het behandelen van jeugdigen met een licht verstandelijke beperking (jeugd-ivg);
- geestelijke gezondheidszorg voor het behandelen van jeugdigen met psychiatrische problemen in engere zin⁴⁰ (jeugd-ggz);
- gesloten jeugdzorg voor het in een gesloten omgeving behandelen van jeugdigen met ernstige gedrags- en opgroei problemen.

Jeugdigen stromen in verband met de behandeling van (vaak meervoudige) problematiek van de ene voorziening naar een andere (lichtere of zwaardere) vorm van jeugdzorg. De Algemene Rekenkamer heeft de samenhang in deze sectoren onderzocht en geconstateerd dat het een complex geheel van voorzieningen betreft met eigen wettelijke kaders. Er zijn onderlinge verschillen in indicatiestelling, termijnen, aanvaardbare wachttijden, plaatsing en financiering.

In dit advies beperkt de Raad zich in verband met haalbaarheid en de overeenkomsten wat problematiek en setting betreft, tot een vergelijking van de aanpak bij justitiële jeugdinrichtingen en de instellingen voor gesloten jeugdzorg.

³⁶ Kaal 2010, p. 46.

³⁷ Spaans 2005, p. 1-4.

³⁸ De grotere mate van beïnvloedbaarheid van deze jongeren zou tot meer valse bekentenissen kunnen leiden.

³⁹ Algemene Rekenkamer 2010, p. 2.

⁴⁰ In de literatuur wordt vaak gesproken over psychiatrische problemen. De DSM-IV spreekt evenwel over mental disorders, dat het best als psychische problemen kan worden vertaald. Bij psychiatrische problemen dient met name te worden gedacht aan psychiatrie 'in engere zin', zoals depressie en psychose/schizofrenie.

Het advies richt zich daarmee op *ingesloten* licht verstandelijk beperkte jongeren, dat wil zeggen zowel op jongeren die op strafrechtelijke of (vanwege ernstige gedrags- of opvoedingsproblematiek) op civielrechtelijke titel zijn ingesloten.⁴¹ Voor deze afbakening is gekozen om een vergelijking van de aanpak op beide terreinen mogelijk te maken, vanuit de constatering dat het veelal om dezelfde doelgroep en problematiek gaat. De focus ligt op de gesloten setting enerzijds in verband met de vergelijkbaarheid, en anderzijds omdat juist bij gedwongen verblijf een optimale aanpak aangewezen is. De mogelijkheden voor doorplaatsing naar vervolgvoorzieningen binnen of buiten de muren, en de rol van bijvoorbeeld de jeugdreclassering en de Veiligheidshuizen, zullen in het kader van (vereiste) nazorg echter wel in ogenschouw worden genomen. Daarnaast zal waar relevant worden “teruggekeken” naar wat in het kader van vroegsignalering eerder in de keten nodig is.

In aansluiting op zijn advies over toekomstbestendig jeugdstrafprocesrecht kijkt de Raad naar jeugdige licht verstandelijk beperkte jongeren van 12 tot en met 23 jaar.⁴² Voor de goede orde wordt tenslotte opgemerkt dat het niet alleen gaat om *onderkende* licht verstandelijk beperkte jongeren, maar ook om degenen die nog niet als zodanig zijn herkend. Het al dan niet herkennen van een licht verstandelijke beperking is immers onderdeel van het advies.

⁴¹ Dit betreft een zogeheten machtiging tot uithuisplaatsing.

⁴² Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2011.

3. De huidige praktijk

Het merendeel van de jongeren met een licht verstandelijke beperking woont thuis bij de eigen ouder(s) of in een pleeggezin.⁴³ In dit advies focust de Raad op jongeren met een licht verstandelijke beperking die niet thuis wonen maar vanwege ernstige gedrags- en opvoedingsproblematiek gedwongen zijn opgenomen in een gesloten jeugdzorginstelling of die vanwege (verdenking van) strafbare feiten zijn opgenomen in een justitiële jeugdinrichting. Beide groepen vertonen grote overeenkomsten. Uit onderzoek komt naar voren dat jongeren in een jji en jongeren in de gesloten jeugdzorg met vergelijkbare problematiek te maken hebben.⁴⁴ Hoewel jongeren in de gesloten jeugdzorg niet primair worden opgenomen vanwege delictgedrag blijkt het merendeel wel degelijk delicten te hebben gepleegd.⁴⁵

Dit hoofdstuk betreft een beschrijving van de *huidige praktijk* in de gesloten jeugdzorginstellingen en de justitiële jeugdinrichtingen, en van de knelpunten daarin. Allereerst wordt een schets gegeven van de problematiek, waarmee licht verstandelijk beperkte jongeren en hun omgeving in het algemeen worden geconfronteerd. Daarna wordt ingegaan op de huidige praktijk van screening en diagnostiek, plaatsing, behandeling, onderwijs en nazorg. In hoofdstuk 4 geeft de Raad zijn reactie op de huidige praktijk en de genoemde knelpunten, en beschrijft de Raad de volgens hem *gewenste situatie*.

3.1 Probleemschets jongeren met een licht verstandelijke beperking

Laag intellectueel functioneren en een beperkt sociaal aanpassingsvermogen vormen de specifieke kenmerken van licht verstandelijk beperkten (zie paragraaf 2.1). Vanwege deze beperkingen hebben zij vaak te maken met bijkomende problemen zoals leerproblemen, een psychische stoornis, problemen in de gezinssituatie en sociale context, of een aandoening van medisch/organische aard.⁴⁶ Deze problemen komen tot uiting in ernstige gedragsproblemen en leiden tot langdurige behoefte aan ondersteuning. De William Schrikker Groep heeft op basis van literatuuronderzoek de (mogelijke) kenmerken en problemen van jongeren met een licht verstandelijke beperking geclusterd in een overzicht (zie bijlage 2).

3.1.1 Psychische stoornissen, gedragsproblemen en crimineel gedrag

Psychische stoornissen en emotionele- en gedragsproblemen komen bij jongeren met een licht verstandelijke beperking vaker voor dan bij normaal begaafde jongeren.⁴⁷ Onderzoek wijst uit dat de kans op dergelijke problematiek bij (licht) verstandelijk beperkte jongeren drie tot vier maal zo groot is.⁴⁸ Geschat wordt dat 30 tot 50% van deze jongeren naast de verstandelijke handicap ook een psychische stoornis heeft (dubbele diagnoseproblematiek).⁴⁹ Zij hebben onder andere te kampen met ADHD, een (oppositieel-opstandige) gedragsstoornis en/of internaliserende problemen, zoals angst en/of stemmingsstoornissen. Bovendien komt een autismespectrumstoornis bij deze jongeren aanmerkelijk vaker voor.

Daarnaast is er bij deze jongeren veelal sprake van opvoed- en opgroei problemen en problemen met de maatschappelijke orde en gezag (c.q. overlast).⁵⁰ Jongeren met een licht verstandelijke beperking lopen

43 College Bouw Ziekenhuisvoorzieningen 2004, p. 2.

44 Zie bijvoorbeeld Oostervink en Brand 2005.

45 Van Dam, Nijhof, Scholte en Veerman 2010, p. 45. Uit deze evaluatie blijkt dat 70% vóór de gedwongen opname in aanraking is geweest met de politie.

46 Landelijk Kenniscentrum LVG 2005.

47 Došen 2005.

48 Dekker, Douma, De Ruiter en Koot 2006.

49 College Bouw Ziekenhuisvoorzieningen 2004, VI. Uit onderzoek van Dekker en Koot (2003) blijkt dat bijna 39% van de jongeren met een lvb voldoet aan de criteria voor DSM-IV classificaties tegen circa 22% van de normaal begaafde jongeren.

50 Algemene Rekenkamer 2007a, p. 8. De Raad wijst op bijna afgerond onderzoek van M. Teeuwen (UvA) met de voorlopige titel: *Licht verstandelijk gehandicapte jongeren in het strafrecht, (niet) normaal? (nog niet gepubliceerd)*.

meer risico om crimineel gedrag te vertonen en in aanraking met justitie te komen.⁵¹ In de literatuur worden mogelijke verklaringen gegeven voor de samenhang tussen een licht verstandelijke handicap en (jeugd-) delinquentie (zie bijlage 2). Daaruit blijkt dat verstandelijk beperkten gemiddeld genomen met meer (risico-)factoren worden geconfronteerd dan normaal begaafde mensen en daarbij kwetsbaarder zijn voor criminaliteit: “Er is vaker sprake van criminogene factoren zoals vroegtijdig schoolverlaten en negatieve of irreële toekomstverwachtingen; van psychiatrische symptomen die aanleiding geven tot instabiliteit en labiliteit; en van persoonlijkheidsfactoren zoals impulsiviteit, geringe zelfbeheersing, en beïnvloedbaarheid. Zeker in een context van sociale achterstand, middelengebruik en gebroken en criminele families leidt dit tot een hogere kans op delinquentie.”⁵² Onderzoek suggereert dat *jongens* met een licht verstandelijke beperking meer crimineel en antisociaal gedrag vertonen dan normaal begaafde jongens.⁵³

3.1.2 Ouders

Psychische en gedragsproblemen bij jongeren met een licht verstandelijke beperking liggen in de persoonskenmerken van de jongere zelf, maar ook in omgevingskenmerken zoals die van de ouders en de opvoeding. De omgang met een licht verstandelijk beperkt kind vergt van opvoeders speciale vaardigheden in pedagogisch, affectief en/of intellectueel opzicht. Niet elke ouder heeft het vermogen om hieraan tegemoet te komen. Een tweetal opvoedingsproblemen kunnen zich hierbij voordoen: ouders die de beperkingen van hun kind niet of te weinig onderkennen en niet de benodigde zorg kunnen bieden noch professionele ondersteuning inroepen (sociaal zwakkere milieus).⁵⁴ De tweede soort betreft ouders die hun kind ofwel overvragen en teveel stimuleren ofwel teveel in bescherming nemen (relatief hogere sociale milieus). Gebleken is dat een aanzienlijk deel van de jongeren met een licht verstandelijke beperking en gedragsproblemen een ongunstige gezinsachtergrond heeft die wordt gekenmerkt door beperkte zelfredzaamheid, disfunctioneren en opeenstapeling van problemen (financieel, verslavings- of psychiatrische problematiek van ouders).⁵⁵ Zij lopen bovendien een grotere kans om slachtoffer te worden van (seksuele) mishandeling.⁵⁶ Voorts blijkt dat bij 30% van de kinderen met een licht verstandelijke beperking bij de ouders óók sprake is van lvb-problematiek.⁵⁷

3.1.3 School

Jongeren met een licht verstandelijke beperking hebben vanzelfsprekend moeite met leren. Naast een laag niveau van leren hebben deze jongeren problemen met communiceren, oordelen en begrijpen, en is het (werk)geheugen beperkt. Daarnaast worden waarnemen, denken en geheugen minder door taal ondersteund, omdat hun taal minder ontwikkeld is.⁵⁸ Vanwege deze cognitieve beperkingen en de bijkomende problematiek vraagt onderwijs aan jongeren met een licht verstandelijke beperking om een specifieke op het individu gerichte aanpak, zowel in taalgebruik en benadering als in structuur (herhaling). Het is belangrijk dat ze op hun eigen niveau worden aangesproken, anders dreigen demotivatie of zelfs de kans dat deze jongeren uiteindelijk afhaken.⁵⁹ Dit vraagt meer tijd, flexibiliteit en energie van de docent. Kinderen met een licht verstandelijke beperking gaan dikwijls naar het reguliere basis- en voortgezet onderwijs.⁶⁰ Persoonsgebonden

51 Collot d'Escury 2007, p. 211..

52 Uit: Kaal 2010, p. 17. Zie ook Koolhof, Loeber en Collot d'Escury 2007.

53 Van der Helm, Van Nieuwenhuijzen en Wegter 2010, p. 8. Douma, Dekker et al. 2007, p.207.

54 Soenen et al. 2003, aangehaald in Stoll, Bruinsma en Konijn 2004, p. 28.

55 Van Nieuwenhuijzen 2010, p. 11.

56 Lever en Boertjes 2006, p. 8.

57 VOBC-LVG 2006, aangehaald in Ponsioen en Plas 2008, p. 463.

58 Boertjes en Lever 2007, p. 7.

59 Lodewijks 2008, p. 19.

60 Dit vloeit voort uit de benadering dat mensen met een verstandelijke beperking in Nederland voluit en zonder beperkingen deel dienen te kunnen nemen aan het maatschappelijk leven en als gerespecteerde burger een zichtbare plaats in de samenleving dienen te krijgen (Lever en Boertjes 2006).

budgetten maken het mogelijk (naast het bestaande reguliere onderwijsaanbod) extra ondersteuning en persoonlijke begeleiding te krijgen. Indien de problemen zodanig zijn dat een jongere vanwege zijn/haar verstandelijke beperking (en bijkomende problematiek) niet meer kan meedraaien in het regulier onderwijs, kan de jongere binnen het speciaal onderwijs worden geplaatst.⁶¹ Speciaal onderwijs is ingedeeld in verschillende clusters waarbij plaatsing afhankelijk is van de indicatiestelling.⁶² Toeleiding naar het juiste onderwijs kan problematisch zijn bij jongeren met een combinatie van een licht verstandelijke beperking én gedragsproblemen. De vraag is namelijk of deze jongeren op basis van de verstandelijke beperking worden geplaatst in een cluster 3-school (die kan vastlopen op de gedragsproblemen van de jongere) of op basis van de gedragsstoornis in een cluster 4-school (die niet specifiek is toegerust voor jongeren met een verstandelijke beperking). Deze jongeren lopen hierdoor het risico om tussen beide schooltypen heen en weer te worden geschoven of komen thuis te zitten.⁶³

3.1.4 Vrienden

Jongeren met een licht verstandelijke beperking hebben problemen met sociale aanpassing, ook in relatie met leeftijdgenoten. Het perspectief nemen (zich kunnen verplaatsen in de ander en het voorspellen van gedrag van de ander) is problematisch⁶⁴ en vaak worden ze minder geaccepteerd door hun leeftijdgenoten of zelfs afgewezen.⁶⁵ Hierdoor is het moeilijk relaties op te bouwen met leeftijdgenoten. Jongeren met een licht verstandelijke beperking (met name de jongeren met een IQ-score van 50 tot 70) ondernemen bovendien minder activiteiten zoals sport, hobby's, uitgaan of een (bij)baan.⁶⁶ Dit kan er toe leiden dat de voornaamste dagbesteding bestaat uit 'hangen op straat'. Daarbij zijn licht verstandelijk beperkte jongeren gevoelig voor beïnvloeding door hun sociale omgeving en hebben zij meer dan hun normaal begaafde leeftijdgenoten moeite om nee te zeggen tegen de norm van de groep. Zij zoeken steeds bevestiging en vertrouwen eerder op een ander dan op de eigen mening of het eigen kunnen. Hierdoor zijn ze extra kwetsbaar voor misbruik door vrienden en worden ze gemakkelijk meegetrokken in crimineel gedrag.⁶⁷

3.1.5 Middelengebruik

Uit onderzoek is gebleken dat de frequentie en omvang van gebruik van alcohol en drugs door jongeren met een licht verstandelijke beperking weinig verschilt van hun normaal begaafde leeftijdgenoten. Ook de leeftijd waarop licht verstandelijk beperkte jongeren met middelengebruik beginnen, is vergelijkbaar met die van jongeren in het algemeen.⁶⁸ In vergelijking met normaal begaafde jongeren is de kans op misbruik en de impact ervan bij deze jongeren echter vele malen hoger.⁶⁹ Door de verstandelijke beperking en het beperkte kennisniveau zijn zij minder goed in staat om 'nee' te zeggen tegen het gebruik van alcohol en drugs, alsook om maat te houden. Licht verstandelijk beperkte jongeren hebben minder kennis van middelengebruik en verslaving, en missen bovendien de vaardigheden om de risico's van het gebruik in te zien. De gevolgen bij hen zijn groter dan bij andere jongeren: "Het gebruik van alcohol en drugs heeft vaak een negatieve invloed op de verstandelijke beperking, mogelijke bijkomende psychische en gedragsproblemen en de effecten van

⁶¹ Zie Kamerstukken II 2009/2010, 32202, nr. 4, p. 26: "doel van het passend onderwijs is om zoveel mogelijk kinderen te laten deelnemen aan het reguliere onderwijs en kinderen pas te laten overstappen naar het speciaal onderwijs als dat echt nodig is".

⁶² Cluster 1 voor kinderen met visuele stoornissen, cluster 2 voor kinderen met communicatieve stoornissen, cluster 3 voor zeer moeilijk lerende en meervoudig gehandicapte kinderen en cluster 4 voor kinderen met gedrags- en psychiatrische stoornissen.

⁶³ Schipper 2007, p. 17-18.

⁶⁴ Collot d'Escury 2005, aangehaald in Boertjes en Lever 2007, p. 9.

⁶⁵ Van der Helm, Van Nieuwenhuijzen en Wegter, 2010, p. 6.

⁶⁶ Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro en Matthys 2006, p. 213.

⁶⁷ Schippers en Bos 2000, aangehaald in Koolhof, Loeber en Collot d'Escury 2007, p. 17.

⁶⁸ Bransen et al. 2008, Hilderink en Bransen 2010.

⁶⁹ Hilderink en Bransen 2010, p. 7. Zie ook Didden 2010.

medicatie”.⁷⁰ Verslavingsproblematiek gaat bij jongeren met een licht verstandelijke beperking vaak samen met gedragsproblemen en psychische problemen (comorbiditeit). Deze groep jongeren komt overigens ook binnen de muren in aanraking met drugs en alcohol.⁷¹

3.2 Screening en diagnostiek

Herkenning van een licht verstandelijke beperking is moeilijk. Er zijn geen uiterlijke kenmerken die licht verstandelijk beperkte jongeren onderscheidt van hun normaal begaafde leeftijdgenoten, maar ook geen vaste (gedrags)kenmerken die samenhangen met een lvb. Daarnaast zijn sommige jongeren vaardig in het maskeren van de beperking (met name de groep met een IQ-score van 70-85) en ogen c.q. handelen ze vaak ‘streetwise’. De William Schrikker Groep omschrijft het als volgt: “Wanneer er sprake is van een lichte verstandelijke beperking is de handicap in veel gevallen niet herkenbaar. Er zijn vaak geen uiterlijke kenmerken. Het taalgebruik en het contact lijken in eerste instantie normaal. Wat echter wordt aangezien voor asociaal of onaangepast gedrag, onwil of impulsiviteit kan het directe gevolg zijn van een licht verstandelijke beperking. Wanneer een verstandelijke beperking niet wordt onderkend, is overvraging een reëel gevaar en ernstige gedragsproblemen kunnen hiervan het gevolg zijn.”⁷² Daar komt bij dat zowel jongeren als ouders vaak het probleem niet erkennen of de problematiek bewust verbergen. Hoewel (vroeg) signalering niet altijd gemakkelijk is, is het wel van groot belang om ervoor te zorgen dat bij een jongere zo snel mogelijk met de juiste aanpak en behandeling wordt gestart.⁷³

Om een indruk te krijgen of iemand een licht verstandelijke beperking heeft, kan allereerst worden geïnformeerd naar opleiding en verworven vaardigheden. De gevolgde opleiding is immers de beste ‘voorspeller’ van het IQ. Een jongere die VWO/ HAVO of VMBO-T heeft afgerond, hoeft niet op een licht verstandelijke beperking te worden onderzocht. Voor jongeren met bijvoorbeeld kader- of basisberoepsgerichte leerweg, die in aanraking komen met jeugdzorg of justitie, kan een screeningsinstrument worden ingezet om een inschatting te maken (c.q. te ‘voorspellen’) of sprake is van een licht verstandelijke beperking.⁷⁴ Het doel van een screeningsinstrument is in het algemeen om vast te stellen of het zinvol is om iemand aan een nader (voor betrokkene meer belastend, tijdrovend en daardoor voor de organisatie duur) diepgaand onderzoek te onderwerpen.

Uit de internationale prevalentiestudies komen verschillende “veelbelovende screeningsinstrumenten” naar voren: de HASI, de LIPS en de LDSQ.⁷⁵ Het gaat om eenvoudige instrumenten, die in 10- 15 minuten (ook) kunnen worden afgenomen door niet-psychologen. In Nederland zijn *vergelijkbare instrumenten niet beschikbaar*.⁷⁶ Wel wordt door het samenwerkingsverband SGLVG instellingen De Borg enkele praktische tips voor het herkennen van een licht verstandelijke beperking gegeven, welke in de buurt van de eerdergenoemde instrumenten komen. Deze ‘tips’ bieden echter niet de mogelijkheid tot een geobjectiveerde beoordeling.⁷⁷

⁷⁰ Hilderink en Bransen 2010, p. 7.

⁷¹ Onderzoek van Kepper et al. 2009 wijst uit dat het alcohol- en drugsgebruik onder jongeren in justitiële jeugdinrichtingen “zeer problematisch” is. Daarbij wordt opgemerkt dat het gerapporteerde middelengebruik van jongens in een jji sterk overeenkomt met het patroon van jongeren in de residentiële jeugdzorg.

⁷² Lever en Boertjes 2006, p. 7.

⁷³ De William Schrikker Groep en het Landelijk Kenniscentrum LVG houden zich dan ook actief bezig met kennisverspreiding en ontwikkeling binnen de verschillende sectoren om signalering te bevorderen.

⁷⁴ Er is natuurlijk ook een groep die al langer een lvb-indicatie heeft via Centrum Indicatiestelling Zorg (dus voordat een straf of maatregel wordt opgelegd).

⁷⁵ HASI (Hayes Ability Screening Index), LIPS (Learning disabilities in the Probation Service) en LDSQ (Learning Disability Screening Questionnaire). Voor een korte beschrijving van deze instrumenten wordt verwezen naar Kaal 2010, p. 57-60.

⁷⁶ Kaal 2010, p. 57.

⁷⁷ Kaal 2010, p. 61.

In het kader van een gedwongen opname in een gesloten setting, kan screening en diagnostisch onderzoek op verschillende momenten in het proces plaatsvinden, zowel voordat de rechter een uitspraak doet (over een civiel- of strafrechtelijke maatregel) als bij binnenkomst in de inrichting.

Gesloten jeugdzorg

Voor een gedwongen plaatsing in een gesloten jeugdzorginstelling is een machtiging van de kinderrechter nodig. De kinderrechter verleent deze pas nadat Bureau Jeugdzorg een indicatiebesluit heeft genomen. Hierbij beoordeelt Bureau Jeugdzorg (op basis van onderzoek en screening) of, en zo ja, welke zorg een jeugdige nodig heeft.⁷⁸ Met het indicatiebesluit moet een gekwalificeerde gedragswetenschapper instemmen. Bij het verzamelen van informatie over de jongere worden verschillende standaard (screenings-)instrumenten gebruikt. Optioneel *kan* hierbij de BSA (Beoordeling Sociaal Aanpassingsvermogen) worden gebruikt.⁷⁹ De BSA is een screeningsinstrument dat na een of twee gesprekken met de ouders en eventueel met de jeugdige zelf in circa 10 minuten *kan* worden ingevuld (exclusief de screeningsgesprekken).⁸⁰ Hiermee kunnen hulpverleners het sociaal aanpassingsvermogen bij jongeren (4 t/m 23 jaar) in kaart kunnen brengen en een eerste inschatting maken of een jongere een licht verstandelijke beperking heeft. Door zowel het sociaal aanpassingsvermogen als het IQ te beoordelen, is het mogelijk om vast te stellen of er sprake is van een licht verstandelijke beperking. Dit gebeurt echter niet standaard. Bij binnenkomst in een gesloten jeugdzorginstelling worden jongeren eveneens gescreend en indien nodig gediagnosticeerd. Uitgangspunt voor het opstellen van een trajectplan is het dossier, dat Bureau Jeugdzorg aan de gesloten jeugdzorginstelling overhandigt. Het is de bedoeling dat de instelling, indien nodig, een aanvullende diagnose uitvoert.⁸¹

Justitiële jeugdinrichtingen

Bij de jongeren die op strafrechtelijke titel worden opgenomen, vindt (algemene) screening plaats door de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) vóórdat de kinderrechter beslist over een straf of maatregel. Als een jongere in aanraking met Justitie komt, wordt (indien proces-verbaal wordt opgemaakt) melding gedaan bij de Raad voor de Kinderbescherming. Deze doet onderzoek naar de situatie van de jongere en brengt aan de rechter advies uit over de aard van de straf en de gewenste hulpverlening. Voor deze screening op diverse leefgebieden (zoals de gezinssituatie, het functioneren op school of werk, middelengebruik en vrije tijdsbesteding) wordt momenteel gebruikt gemaakt van het Basis Raads Onderzoek (BARO).⁸² Screening op een licht verstandelijke beperking maakt daar niet (standaard) deel van uit. De RvdK of de rechter kan (indien gewenst) besluiten tot nader onderzoek (bijvoorbeeld een persoonlijkheidsonderzoek). Een gekwalificeerd gedragswetenschapper dient in te stemmen met het advies van de RvdK en kan nader diagnostisch onderzoek adviseren. Bij binnenkomst in een justitiële jeugdinrichting worden jongeren eveneens gescreend en, indien van toepassing, nader gediagnosticeerd. In de jji's wordt verder verplicht gebruik gemaakt van geprotocolleerde screeningsinstrumenten in het kader van de YOUTURN methodiek (zie par. 3.4.2).

Op het moment dat een jongere met justitie in aanraking komt, gebruiken de diverse ketenpartners (zoals de RvdK en de Jeugdreclassering) verschillende instrumenten om de kenmerken en risico's op herhalingscriminaliteit van een jongere in te schatten. In 2006 is een project gestart, gericht

⁷⁸ Artikel 5 Wet op de jeugdzorg.

⁷⁹ Handboek Indicietelling Bureaus Jeugdzorg 2010, p. 55.

⁸⁰ Kaal 2010, p. 55. Uit een eerste onderzoek (Schouten, Lekkerkerker en Konijn 2009) is overigens gebleken dat de BSA betrouwbaar, valide en gebruiksvriendelijk is. Gelet op de beperkte omvang en representativiteit, is echter nader onderzoek nodig om de validiteit vast te stellen.

⁸¹ Kamerstukken II, 31839, nr. 100, p. 10.

⁸² Kwaliteitskader en protocollen 2009, Protocol strafzaken 2009.

op de ontwikkeling van een landelijk uniform screeningsinstrument: Landelijk Instrumentarium Jeugdstrafrechtketen (LIJ). Kort samengevat komt het LIJ er op neer dat de betrokken ketenpartners met behulp van een samenhangend pakket van instrumenten in de verschillende fasen van het strafproces de jongere selecteren, screenen en diagnosticeren, en de rechterlijke macht informeren over de uitkomst.⁸³ Op basis van de resultaten van de instrumenten wordt vastgesteld of, en zo ja, welke (erkende) gedragsinterventies bij de jongere nodig zijn. Het LIJ verkeert nog in de pilotfase. In de evaluatie van de eerste pilot⁸⁴ komt naar voren dat het instrumentarium minder geschikt is voor zwakbegaafde jongeren. Binnen het project Ontwikkeling LIJ wordt getracht het keten-instrumentarium aan te passen voor licht verstandelijk beperkten.⁸⁵ Dit blijkt lastig, omdat het afnemen van vragenlijsten extra tijd kost en meer belastend is. Het betreft bovendien een aanpassing van het instrumentarium voor de jongeren van wie reeds bekend is dat zij verstandelijk beperkt zijn. Voor onderhavig advies is het van belang vast te stellen dat thans en ook bij de voorziene doorontwikkeling van het LIJ jongeren *niet standaard worden gescreend* op de aanwezigheid van een licht verstandelijke beperking.

Knelpunten

- Voordat een jongere wordt opgenomen in een gesloten jeugdzorginstelling of justitiële jeugdinrichting vindt standaard geen screening op de aanwezigheid van een licht verstandelijke beperking plaats. De Raad stelt vast dat ook het in ontwikkeling zijnde Landelijk Instrumentarium Jeugdstrafrechtketen (LIJ) niet voorziet in een standaard screening op een licht verstandelijke beperking.
- Goede en valide screenings- en diagnostische instrumenten zijn nodig om een licht verstandelijke beperking van deze jongeren vast te stellen. In Nederland zijn dergelijke (en snelle) screeningsinstrumenten niet beschikbaar.⁸⁶ De Raad acht de binnen de jeugdzorg (facultatief) toegepaste BSA vanwege benodigde gesprekken met ouders relatief tijdrovend, en vergt daarnaast nog inschatting van het IQ om een licht verstandelijke beperking te signaleren, hetgeen brede toepassing ervan niet vergemakkelijkt.

3.3 Plaatsing

3.3.1 Plaatsingsbeleid

Uitgangspunt bij plaatsing van jongeren in de gesloten jeugdzorg of in een justitiële jeugdinrichting is dat deze zoveel mogelijk regionaal plaatsvindt. Voor een effectieve behandeling, betrokkenheid van het netwerk van de jongere (bijvoorbeeld ouders) bij de behandeling én voor het realiseren van passende nazorg, is plaatsing in de buurt van de woonplaats van groot belang. Dit geldt voor alle jongeren, maar nog sterker voor jongeren met een licht verstandelijke beperking, gelet op hun omgevingsafhankelijkheid.

Gesloten jeugdzorg

De gesloten jeugdzorginstellingen zijn verdeeld over vijf zorggebieden: ieder zorggebied bestaat uit drie provincies en/of grootstedelijke regio's. De instellingen binnen een bepaald zorggebied hebben een opnameplicht: ze moeten alle kinderen met een machtiging gesloten jeugdzorg uit dat zorggebied opnemen.⁸⁷

⁸³ *Uit: Nauta en Loef 2010, p. 2.*

⁸⁴ *Nauta en Loef 2010.*

⁸⁵ *De William Schrikker Groep heeft deelgenomen aan de tweede pilotfase (Nauta en Loef 2011) en levert vanuit haar expertise een bijdrage aan het geschikt maken van het instrumentarium voor jongeren met een lvb.*

⁸⁶ *Van Nieuwenhuijzen 2010, p. 27; Kaal 2010, p. 56-62.*

⁸⁷ *Kamerstukken II 2009/2010, 31839, nr. 47, p.5.*

Differentiatie tussen de inrichtingen is wel mogelijk: instellingen kunnen in overleg met andere instellingen hun zorgaanbod aanpassen, zolang binnen het zorggebied de gehele doelgroep kan worden opgenomen. Door middel van de vijf plaatsingscoördinatiepunten in de zorggebieden krijgen jongeren - voor zover mogelijk - een plek toebedeeld in het eigen zorggebied. Sommige instellingen werken echter voor een andere dan hun eigen zorggebied omdat de geografische spreiding (nog) niet overeen komt met de landelijke behoefte.

Uitzondering op plaatsing in het eigen zorggebied zijn de drie landelijke specialisaties.⁸⁸ Deze instellingen hoeven alleen jongeren binnen de betreffende specialisatie op te nemen. Een licht verstandelijke beperking valt echter niet onder een landelijke specialisatie en voor deze groep jongeren geldt dan ook dat elk regionaal zorggebied hen moet kunnen opvangen. Enkele instellingen bieden specifieke plaatsen voor licht verstandelijk beperkte jongeren aan (differentiatie). De andere plaatsen zijn 'gemengd', dat wil zeggen bedoeld voor jongeren met en zonder een licht verstandelijke beperking.

Justitiële jeugdinrichtingen

Met ingang van 1 januari 2011 is een nieuwe regio-indeling van kracht, op basis waarvan jongeren in een jji worden geplaatst. Regionale plaatsing is het uitgangspunt, maar is niet altijd doorslaggevend en vaak niet haalbaar. Bij plaatsing in een justitiële jeugdinrichting wordt ook gekeken naar de beschikbaarheid van de landelijke bestemmingen (zeker voor specifieke groepen) en de daarvoor benodigde 'gebouwelijke' voorzieningen en expertise.⁸⁹ Regionale plaatsing vindt vooral plaats bij voorlopig gehechte jongens.⁹⁰ Van deze jongeren werd in januari 2011 39% buiten de regio geplaatst, in februari 2011 zelfs 61%. Een belangrijk deel van de buitenregionaal geplaatste jongeren blijkt daarbij afkomstig van de arrondissementen Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Haarlem. Plaatsgebrek in de desbetreffende inrichtingen wordt genoemd als de voornaamste reden voor niet-regionale plaatsing.⁹¹

Naast de reguliere groepen wordt een aantal specifieke bestemmingen (specialisaties) onderscheiden, waaronder de LVG-afdeling.⁹² Volgens het capaciteitsplan justitiële jeugdinrichtingen (2010) wordt een onderscheid gemaakt tussen jongeren met een IQ onder de 70 en jongeren met een IQ tussen de 70 en 80/85. Jongeren met een IQ tussen 50 en 70 worden op een aparte LVG-afdeling geplaatst. Jongeren met een IQ tussen de 70 en 85 worden volgens het capaciteitsplan afhankelijk van hun sociaal-emotionele ontwikkeling, zelfredzaamheid en ontwikkelingspotentieel op een reguliere groep opgenomen of een groep 'met kwetsbare jeugdigen'. Slechts "een klein deel van hen" zal vanwege (zeer) geringe zelfredzaamheid in de landelijke bestemming LVG worden opgenomen.⁹³ Momenteel zijn er drie inrichtingen die gespecialiseerde plaatsen voor jongeren met een licht verstandelijke beperking bieden.⁹⁴

88 *Opvang van kinderen tot 12 jaar in Rotterdam, FOBA (zeer intensieve zorg) in Almelo en het Moeder en Kind Huis in Zutphen.*

89 *Kamerstukken 2010/2011, 24587, nr. 403, p. 6.*

90 *Meisjes worden ongeacht hun titel geplaatst in Eikenstein of de Hunnerberg, voor jongens met jeugddetentie is een aparte groep aangewezen in Den Hey-Acker en Eikenstein. Het aantal pij-ers dat instroomt vanuit de maatschappij is klein, het grootste deel verblijft al in een jji in het kader van de voorlopige hechtenis op het moment dat de maatregel aanvalt (JJI 2011a).*

91 *JJI 2011a, p. 7 en JJI 2011b, p. 5.*

92 *Daarnaast gelden de volgende landelijke bestemmingen: Forensische Observatie- en Begeleidingsafdeling (FOBA), Very-Intensive Care (VIC-afdeling) voor jongeren met ernstige psychiatrische problematiek, ESP-afdeling voor jongeren met ernstige zedenproblematiek, Individuele Traject Afdeling (ITA) voor groepsongeschikte pij'ers, zelfmelders/arrestanten, meisjes en alleenstaande minderjarige vreemdelingen.*

93 *Kamerstukken II 2010/2011, 24587, nr. 403, bijlage p. 39.*

94 *Het Keerpunt (Cadier en Keer), Juvaïd (Veenhuizen) en LSG-Rentray (Flevoland).*

Knelpunten

- In de praktijk is de Raad gebleken dat het voorkomt dat zwakbegaafde jongeren (IQ tussen de 70-85) met aanpassingsproblemen zowel in de gesloten jeugdzorg als in de justitiële jeugdinrichtingen worden samengeplaatst met normaal begaafde jongeren (IQ hoger dan 85). Het is niet bekend hoe vaak dit gebeurt, maar gelet op de geschatte prevalentie van zwakbegaafden in justitieel kader en het beperkte aantal specifieke plaatsen voor licht verstandelijk beperkten (zie paragraaf 3.3.2), moet dit zich in substantiële mate voordoen. De Raad heeft deskundigen uit praktijk en wetenschap gesproken die eenduidig aangeven dat deze categorie jongeren niet thuishoort in een reguliere groep, omdat deze jongeren vaak het groepsdynamisch tempo niet kunnen bijhouden en (gezien hun problematiek) vragen om een *andere* (pedagogische) aanpak.⁹⁵
- Regionale plaatsing in de gesloten jeugdzorg en de justitiële jeugdinrichtingen is het uitgangspunt, maar plaatsing vindt zeer vaak buitenregionaal plaats. Dit bemoeilijkt het betrekken van de ouders bij de behandeling en het realiseren van een goed nazorgtraject (waaronder doorstroom naar vervolgvoorzieningen dicht bij de eigen sociale omgeving). Hoewel dit voor alle jongeren van belang is, geldt dit in versterkte mate voor licht verstandelijk beperkte jongeren.

3.3.2 Landelijke capaciteit

Gesloten jeugdzorg

Op 1 januari 2011 bedroeg de totale capaciteit 1622 plaatsen (1308 permanente plaatsen en 314 tijdelijke plaatsen), die waren verspreid over 16 gesloten jeugdzorginstellingen.⁹⁶ De bezettingscijfers laten een onderbezetting zien van ongeveer 20%.⁹⁷ De komende twee jaar zal de capaciteit worden verminderd. In december 2010 waren 257 plekken in gebruik door jongeren met een licht verstandelijke beperking.⁹⁸

Justitiële jeugdinrichtingen

Met name door een daling in de strafrechtelijke instroom en het feit dat jongeren met een civielrechtelijke maatregel niet meer in de jji's worden geplaatst, was er in 2010 sprake van grootschalige leegstand in de justitiële jeugdinrichtingen: gemiddeld 45% van de jji-capaciteit werd niet benut. Om deze reden is en wordt in 2011 en 2012 de capaciteit verminderd van 1626 (bij ongewijzigd beleid in 2013) tot 800 operationele plaatsen en 150 reserveplaatsen.⁹⁹ Om dit te realiseren, wordt het aantal locaties teruggebracht van 17 naar 6 en worden enkele (delen van) justitiële jeugdinrichtingen omgebouwd voor de doelgroep van civielrechtelijke jongeren. Op 1 januari 2011 bedroeg de operationele capaciteit van de jji's 854 plaatsen. De bezetting bedroeg in januari gemiddeld 645 jeugdigen; de gemiddelde bezettingsgraad lag op circa 76% van de totale bruikbare capaciteit.¹⁰⁰ Tot januari 2011 kenden de jji's opvang- en behandelgroepen.¹⁰¹ Vooruitlopend op de inwerkingtreding van de gewijzigde Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen is dit onderscheid komen te vervallen en kennen de jji's nu kort- en langverblijfgroepen: ongeacht de juridische verblijfstitel kunnen jongeren na een verblijf van drie maanden worden overgeplaatst van een kortverblijf- naar een langverblijfgroep.

⁹⁵ Zie ook Lodewijks 2008, p.19 en Stoll, Bruinsma en Konijn 2004.

⁹⁶ Kamerstukken II, 31839, nr. 100, p. 2.

⁹⁷ Idem.

⁹⁸ Jongeren van wie bekend is dat zij licht verstandelijk beperkt zijn. De cijfers over het aantal plekken in gebruik door lvb-jongeren komen van de instellingen zelf.

⁹⁹ Tweede kamer, vergaderjaar 2010-2011, 24587, nr. 403, p. 2.

¹⁰⁰ JJI 2011a, p. 2.

¹⁰¹ De Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen (BJJ) hanteert het onderscheid opvanginrichting en behandelinrichting: op de opvangplaatsen verbleven jongeren in voorlopige hechtenis, jeugddetentie, alleenstaande minderjarige vreemdelingen en pij-passanten. Op de behandelplaatsen verbleven jongeren die de pij-maatregel hebben opgelegd gekregen.

Sinds 2011 zijn er voor jongeren met een licht verstandelijke beperking geen specifieke kortverblijfplaatsen (voorheen opvangplaatsen) meer, omdat de bezettingsgraad laag bleek, en “omdat het doorgaans geruime tijd duurt” voordat de diagnose licht verstandelijk beperkt is gesteld en jeugdigen in een lvb-groep (kunnen) worden geplaatst.”¹⁰² Deze jongeren kunnen volgens de sectordirectie justitiële jeugdinrichtingen worden geplaatst in een zogenoemde zorggroep, eventueel tezamen met jongeren met andersoortige problematiek.¹⁰³ Dit is dan een interne differentiatie, waartoe de inrichting zelf kan besluiten. Het aantal (langverblijf)plaatsen voor licht verstandelijk beperkte jongeren is drastisch gedaald: van 178 plaatsen in december 2010 naar 50 plaatsen in januari 2011: 32 normaal beveiligde plaatsen en 18 VIC-lvb plaatsen.¹⁰⁴ Sinds januari 2011 zijn er geen beperkt beveiligde langverblijfplaatsen meer beschikbaar voor jongeren met een licht verstandelijke beperking.

Knelpunten

- Binnen de justitiële jeugdinrichtingen is het aantal gespecialiseerde plaatsen voor jongeren met een licht verstandelijke beperking sterk afgenomen: slechts drie instellingen bieden gespecialiseerde plaatsen voor licht verstandelijk beperkten. Een jongere met een licht verstandelijke beperking zal hierdoor eerder verder weg van de eigen omgeving worden geplaatst.
- Sinds 1 januari 2011 zijn er voor jongeren met een licht verstandelijke beperking in justitiële jeugdinrichtingen geen (gespecialiseerde) kortverblijfplaatsen en beperkt beveiligde langverblijfplaatsen. Door het ontbreken van specifieke beperkt beveiligde langverblijfplaatsen is er een gebrek aan differentiatie in het zorgaanbod voor jongeren met een licht verstandelijke beperking, hetgeen een geleidelijke verantwoorde terugkeer naar de maatschappij niet ondersteunt.

3.3.3 Verblijfsduur

Gesloten jeugdzorg

Jongeren verblijven gemiddeld twaalf maanden in een gesloten jeugdzorginstelling.¹⁰⁵ Het uitgangspunt daarbij is dat jongeren zo lang als nodig en zo kort als mogelijk in de gesloten instelling verblijven.

Justitiële jeugdinrichting

De periode dat jongeren in een justitiële jeugdinrichting verblijven is in het algemeen vrij kort. De gemiddelde verblijfsduur over alle strafrechtelijke verblijvende jongeren die in 2010 uit de jji's zijn uitgestroomd, bedroeg bijna vijf maanden. Een gemiddelde verblijfsduur van 45 dagen bij voorlopige hechtenis, bijna drie maanden bij jeugddetentie en bijna 3,5 jaar bij een pij-maatregel.¹⁰⁶

3.3.4 Groepsgrootte en samenstelling

In de justitiële jeugdinrichtingen en gesloten jeugdzorg verblijven jongeren een groot deel van de tijd op een leefgroep.

¹⁰² JJI 2010, p. 3.

¹⁰³ JJI 2011a, p. 2.

¹⁰⁴ LVG-VIC: *Very Intensive Care – afdeling voor jongeren die naast de verstandelijke beperking te kampen hebben met psychiatrische problematiek.*

¹⁰⁵ Kamerstukken II, 31839, nr. 100, p. 4.

¹⁰⁶ *Cijfers afkomstig van DJI: gemiddelde verblijfsduur (2010) van jongeren in jeugdetentie bedroeg 84 dagen, 1197 dagen bij jongeren met een pij-maatregel. Deze cijfers zijn inclusief de (voorafgaande) voorlopige hechtenis en (indien van toepassing) STP/proefverlof.*

Gesloten jeugdzorg

De gesloten jeugdzorginstellingen kennen - naast aparte groepen voor jongens en meisjes - ook gemengde groepen. De groeps grootte varieert van zes tot twaalf jongeren. Begeleiding en behandeling van jongeren met een licht verstandelijke beperking kan plaatsvinden in aparte groepen (differentiatie zie par. 3.3.1). Daarnaast zijn er groepen waarin zowel jongeren met als zonder licht verstandelijke beperking verblijven.

Justitiële jeugdinrichtingen

Justitiële jeugdinrichtingen kennen aparte leefgroepen voor jongens en meisjes. Daarnaast dienen de inrichtingen te differentiëren naar verblijfsduur, leeftijd en ontwikkelingsfase. De leefgroepen zijn (vooruitlopend op de inwerkingtreding van de aangepaste Beginselenwet Justitiële Jeugdinrichtingen) verkleind: de kortverblijfgroepen bestaan uit maximaal tien jongeren, de langverblijfgroepen uit maximaal acht jongeren. Sommige jji's kennen afdeling(en) voor jongeren met een IQ tussen de 50 en 80/85 (specialisatie zie par. 3.3.1). Volgens de gezamenlijke inspecties heeft het verkleinen van de groeps grootte bijgedragen aan verbetering van leef-, behandel- en werkklimaat in de justitiële jeugdinrichtingen.¹⁰⁷

Knelpunt

- Volgens het Landelijk Kenniscentrum LVG is de haalbare groeps grootte in de zorg voor jongeren met een licht verstandelijke beperking (afhankelijk van de zorgzwaarte en zorgvorm) vier tot zes jongeren per groep/woning.¹⁰⁸ In de praktijk werken justitiële jeugdinrichtingen en vooral gesloten jeugdzorginstellingen echter met grotere groepen.

3.4 Behandeling

Bij behandeling van jongeren in de gesloten jeugdzorg of de justitiële inrichtingen wordt gewerkt aan gedrag en vaardigheden die de jongeren voorbereiden op een verantwoorde terugkeer naar de maatschappij. De behandeling bestaat, naast het basisklimaat in de leefgroep, uit een basismethodiek en aanvullende gedragsinterventies voor de jongere. Uitgangspunt voor goede behandeling en bejegening is dat deze aansluiten op de diagnose en de behoefte van de individuele jongere.

3.4.1 Leefklimaat in de groep

Jongeren in een gesloten jeugdzorginstelling of justitiële jeugdinrichting brengen een groot deel van de tijd door op een leefgroep. Gezien het feit dat jongeren de leefgroep niet kunnen verlaten, heeft deze vorm van samenleven grote invloed op hen. Een veilig leefklimaat is dan ook van groot belang; dit draagt bij aan het doel van het verblijf, namelijk (her)opvoeding en de behandeling van problematiek van de jongere. Van der Helm et al. benoemen kenmerken waaraan een veilig leefklimaat moet voldoen, zoals een zekere mate van gelijkheid, wederzijds respect, het creëren van een vertrouwensband, aandacht, verzorging, stimulering en structuur. Daarnaast geven zij aan dat een repressief milieu (met sterke nadruk op machtsverhoudingen tussen staf en jongeren), onveiligheid en onvoorspelbaarheid (verschillende taakopvattingen van groepsleiders) voor alle jongeren lastig is, maar voor licht verstandelijk beperkte jongeren extra moeilijk om een vertrouwensband op te bouwen: zij kunnen zich minder makkelijk aanpassen aan veranderende omstandigheden en regels op de groep en hebben moeite met de sociale interacties.¹⁰⁹ Bovendien lopen jongeren met een licht verstandelijke beperking een groter risico om repressie over zichzelf af te roepen, gepest te worden door groepsgenoten, en zijn ze sterk beïnvloedbaar, waardoor zij negatief gedrag van

¹⁰⁷ Inspectie jeugdzorg, Inspectie van het Onderwijs, Inspectie voor de Gezondheidszorg en Inspectie voor de Sanctietoepassing 2010.

¹⁰⁸ College Bouw en Ziekenhuisvoorzieningen 2004, p. 30-31. Zie ook Janse-Alewijnse, Jansen & Niessen 2003.

¹⁰⁹ Van der Helm, Van Nieuwenhuijzen en Wegter 2010, p. 9; Zie hierover ook Van Yperen et al. 2010.

groepsgenoten eerder overnemen dan hun normaal begaafde leeftijdgenoten (*peerculture*). Een repressief milieu kan deze houding volgens Van der Helm et al. versterken: dit kan leiden tot demotivatie, kan daarom ook een nadelig effect op het behandelresultaat hebben en uiteindelijk op de re-integratie.¹¹⁰

Gesloten jeugdzorg en justitiële jeugdinstellingen

In 2007 oordeelden de gezamenlijke inspecties dat de justitiële jeugdinstellingen te grote risico's liepen op een onveilig leef-, behandel- en werkklimaat. In 2010 oordeelden de inspecties dat de instellingen dankzij forse inspanningen van alle betrokken "nu beschikken over de voorwaarden om een veilig leef-, behandel- en werkklimaat te bieden".¹¹¹ Geen van de instellingen loopt volgens dit onderzoek momenteel een "ernstig risico". Tegelijkertijd komen de inspecties tot de conclusie dat dit resultaat kwetsbaar is. Enerzijds komt dit omdat het beleid in alle instellingen niet of nauwelijks is geborgd en anderzijds door ontwikkelingen rondom de jji's (zoals leegstand).

In de gesloten jeugdzorg komen de risico's op een onveilig leefklimaat eveneens voor. Uit cijfers van Inspectie voor de Jeugdzorg blijkt dat het aantal meldingen van incidenten is gestegen, waaronder meldingen van agressief gedrag tussen zowel jongeren onderling als richting hulpverleners.¹¹² Op dit moment wordt er door de Inspectie gekeken naar het leefklimaat binnen de gesloten jeugdzorginstellingen in het kader van het stapsgewijze toezicht.¹¹³ Hierbij wordt bovendien gekeken naar de pedagogische kennis en vaardigheden en kennis en vaardigheden met betrekking tot de problematiek van de jongeren in de gesloten jeugdzorg.

Knelpunten

- In gesprekken is de Raad gebleken dat de vaak binnen de instelling (of zelfs tussen groepsleiders) voorkomende verschillen in regels voor jongeren met een licht verstandelijke beperking problematisch zijn. Zij weten dan vaak niet meer waar ze aan toe zijn, omdat zij zich minder makkelijk aan veranderende omstandigheden aanpassen. Dit kan een nadelig effect hebben op de behandeling en uiteindelijk op de re-integratie.
- Zowel de gesloten jeugdzorginstellingen als de justitiële jeugdinstellingen zijn kwetsbaar wat betreft het realiseren van een veilig leefklimaat. Een veilig leefklimaat is voor alle jongeren van belang, maar voor jongeren met een licht verstandelijke beperking in het bijzonder.

3.4.2 Gehanteerde basismethodieken

Gesloten jeugdzorg

De diverse gesloten jeugdzorginstellingen hanteren verschillende methodieken. Bij hen is geen verplichte basismethodiek voorgeschreven: dit is aan de zorgaanbieder zelf. De meeste instellingen werken vanuit het Sociaal Competentie Model.¹¹⁴ In dit model wordt bij het aanleren van vaardigheden de nadruk gelegd op het vergroten en/of verstevigen van de (sociale) competenties van de jongere. Bij een aantal gesloten jeugdzorginstellingen wordt bij wijze van pilot gewerkt met (een aangepaste versie van) YOUTURN.

Justitiële jeugdinstellingen

Om een eenduidige aanpak en bejegening van jongeren tot stand te brengen en activiteiten in de justitiële

¹¹⁰ Van der Helm, Van Nieuwenhuijzen en Wegter 2010, p. 9.

¹¹¹ Inspectie jeugdzorg, Inspectie van het Onderwijs, Inspectie voor de Gezondheidszorg en Inspectie voor de Sanctietoepassing 2010, p. 9.

¹¹² Kamerstukken II 2010-2011, 31839, nr. 102, p. 3.

¹¹³ Kamerstukken II 2010-2011, 31839, nr. 102, p. 4.

¹¹⁴ Van Dam, Nijhof, Scholte en Veerman 2010, p. 55.

inrichtingen te uniformeren, werken de jji's sinds 2010 verplicht met één standaard basismethodiek: YOUTURN. Deze behandelmethodiek is een integratie en uitbreiding van het Sociaal Competentie Model en EQUIP.¹¹⁵ YOUTURN is erop gericht jongeren te helpen om competenties en vaardigheden te ontwikkelen die zij nodig hebben om in de samenleving te functioneren en elkaar hierbij onderling te helpen. Daarnaast staat de methodiek in het teken van de ontwikkeling van moreel besef en verantwoordelijk gedrag, en is ouderparticipatie een kernelement. De methodiek bestaat uit vijf fases. Afhankelijk van hoe de rechter over de duur van het verblijf oordeelt, doorlopen de jongeren één of meer fases. De gezamenlijke inspecties beoordelen de invoering van YOUTURN in het algemeen als een belangrijke impuls voor de kwaliteitsverbetering binnen de jji's, omdat dit heeft geleid tot meer duidelijkheid, en dit tevens sturing op kwaliteit van opvoeden en behandelen beter dan voorheen mogelijk maakt.¹¹⁶ YOUTURN is volgens Van der Helm et al. in de huidige vorm voor licht verstandelijk beperkte jongeren echter een stap te ver, omdat veel zaken in de behandeling voor hen te snel zullen gaan.¹¹⁷ De justitiële jeugdinstellingen met een LVG-bestemming werken dan ook met een (op deze doelgroep) *aangepaste* YOUTURN-methodiek. Het materiaal van YOUTURN is geschikt gemaakt voor jongeren met een licht verstandelijke beperking. De methodiek kan, waar nodig, op gepast tempo worden doorlopen.¹¹⁸ Behandeling zal immers eerder slagen als deze 'op maat' is.

Knelpunt

- Het bestaan van verschillende basismethodieken tussen justitiële jeugdinstellingen en gesloten jeugdzorginstellingen komt de samenwerking en (informatie-)uitwisseling tussen instellingen, en daarmee de continuïteit van de zorg niet ten goede. Licht verstandelijk beperkte jongeren moeten veelvuldig kunnen herhalen wat ze hebben geleerd. Op het moment dat zij van een jji in een (gesloten) jeugdzorginstelling komen of vice versa, moeten ze op al eerder gehanteerde methodieken kunnen terugvallen.¹¹⁹

3.4.3 Gedragsinterventies

Gesloten jeugdzorg en justitiële jeugdinstellingen

Basiszorg wordt in het algemeen aangevuld met gerichte gedragsinterventies. Zowel binnen de gesloten jeugdzorg als binnen de justitiële jeugdinstellingen worden allerlei (erkende)¹²⁰ interventies ingezet om gewenste gedragsveranderingen bij jongeren te bewerkstelligen. Hierbij valt te denken aan interventies om middelengebruik terug te dringen (bijvoorbeeld Brains4Use), interventies voor gedrags- of psychiatrische problematiek, gezinstherapie (FFT en MST)¹²¹ en het buitenprogramma Workwise. Onderkend wordt inmiddels dat de bestaande gedragsinterventies niet zonder meer zijn toe te passen op jongeren met licht verstandelijke beperking. Behandeling van deze groep jongeren vraagt om een specifieke aanpak, mede gelet op hun omgevingsafhankelijkheid. Reguliere behandelprogramma's zijn voor hen meestal te hoog gegrepen.¹²²

¹¹⁵ EQUIP is een programma waarmee jongeren leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen denken en doen. Het doel is jongeren te motiveren en toe te rusten ('equiperen') om elkaar te helpen en van elkaar te leren. EQUIP is voor zowel jongens als meisjes, van 12 tot 18 jaar met antisociaal en/of delinquent gedrag.

¹¹⁶ Inspectie jeugdzorg, Inspectie van het Onderwijs, Inspectie voor de Gezondheidszorg en Inspectie voor de Sanctietoepassing 2010, p. 14.

¹¹⁷ Van der Helm, Van Nieuwenhuizen en Wegter 2010, p. 10.

¹¹⁸ Voortgangsrapportage Kwaliteitsverbetering justitiële jeugdinstellingen 2009, p. 13. Uit de procesevaluatie van YOUTURN (september 2010) blijkt echter wel dat de aanpassing (nog) niet voldoende is.

¹¹⁹ Dit geldt overigens ook bij overplaatsingen van jongeren tussen gesloten jeugdzorginstellingen

¹²⁰ Het is de bedoeling dat justitiële jeugdinstellingen vanaf medio 2011 alleen met gedragsinterventies werken die zijn erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie (Kamerstukken II 2011-2012, 24587, nr. 402, p.12). Deze commissie beoordeelt of de interventie leidt tot vermindering of voorkomen van recidive. Ook de jeugdzorg kent een dergelijke commissie; gesloten jeugdzorginstellingen zijn daarentegen niet verplicht om te werken met erkende interventies.

¹²¹ Functional Family Therapie en Multi Systeem Therapie.

¹²² Van Nieuwenhuizen 2010, p.19.

De meeste programma's doen voor jongeren met een lichte verstandelijke beperking teveel een beroep op (hun beperkte) cognitieve vaardigheden: de opdrachten zijn te ingewikkeld, de stappen in het programma te groot¹²³ en bovendien bieden de programma's te weinig ruimte voor herhaling en het laten inslijpen van vaardigheden. Veel behandelmethoden en interventies hanteren dan ook vaak een IQ onder 85 als ondergrens (exclusie criterium). Interventies voor de groep licht verstandelijk beperkten dienen niet alleen inhoudelijk te worden aangepast, maar ook bijvoorbeeld qua duur, vorm, en frequentie. Daarnaast is volgens de William Schrikker Groep inbedding in een breder kader van ondersteuning noodzakelijk om recidive te voorkomen: "Een aanbod dat (overwegend) gericht is op gedragsverandering bij lvg-jeugdigen zonder ook verandering van de omgeving te beogen, zal naar verwachting recidive onvoldoende verminderen."¹²⁴

Knelpunt

Binnen de gesloten jeugdzorg en het strafrechtelijk kader ontbreken geschikte gedragsinterventies voor licht verstandelijk beperkte jongeren en/of zijn de bestaande gedragsinterventies onvoldoende op effectiviteit onderzocht.¹²⁵ De Erkeningscommissie gedragsinterventies (Ministerie van Veiligheid en Justitie) heeft onlangs het eerste specifieke programma voor jongeren met een licht verstandelijke beperking in de strafrechtelijke setting erkend.¹²⁶ Het aanbod van gedragsinterventies voor deze specifieke doelgroep blijft daarmee vooralsnog zeer beperkt.

3.4.4 Deskundigheid personeel

Gesloten jeugdzorg en justitiële inrichtingen

In het kader van herkenning en signalering van onderhavige doelgroep is gedegen kennis van jongeren met een licht verstandelijke beperking een vereiste, zeker omdat herkenning van deze groep jongeren lastig blijkt te zijn. Volgens verschillende deskundigen is het moeilijk om een licht verstandelijke beperking te herkennen indien de betreffende professional geen ervaring met deze doelgroep heeft. Bovendien is goed opgeleid en getraind personeel van groot belang om de behandeling adequaat vorm te geven en een veilig leefklimaat te creëren. Volgens Van Yperen et al. vormt dit een randvoorwaarde om aan de kenmerken van goede orthopedagogische basiszorg en effectieve zorg en hulp te kunnen voldoen, evenals monitoring van de uitvoering van het werk.¹²⁷ Gezien de in paragraaf 3.1 geschetste problematiek van jongeren met een licht verstandelijke beperking, is specifieke deskundigheid bij het personeel in de instellingen met de problematiek, met de manier van aanpak en communicatie met deze doelgroep van groot belang. "Hulpverleners hebben specifieke deskundigheid nodig op het gebied van handicaps, sociale kaart, aspecten van communicatie, acceptatieproblematiek en dergelijke. Van hulpverleners wordt een houding verwacht die zowel sturend is als empathisch, zowel directief als dialogisch.", aldus de William Schrikker Groep.¹²⁸

¹²³ Boertjes en Lever 2007, p. 18.

¹²⁴ Boertjes en Lever 2007, p. 22.

¹²⁵ Van Nieuwenhuijzen 2010, p. 29.

¹²⁶ Nieuwe Perspectieven bij Terugkeer voor jongeren met LVB (NPT-LVB).

¹²⁷ Van Yperen et al. 2010, p. 35.

¹²⁸ Lever en Boertjes 2006, p. 2.

Knelpunt

- Herkenning en signalering van een licht verstandelijke beperking is moeilijk en vraagt om kennis en deskundigheid over licht verstandelijke beperking. Uit de gesprekken die de Raad met deskundigen heeft gevoerd alsook uit de literatuur blijkt het zowel binnen het strafrechtelijk kader als binnen de (gesloten) jeugdzorg te ontbreken aan kennis en deskundigheid over jongeren met een licht verstandelijke beperking. Hierdoor worden deze jongeren niet altijd herkend, waardoor zij niet of te laat de juiste hulp en zorg wordt geboden.¹²⁹

3.5 Onderwijs in gesloten setting

Een belangrijk onderdeel van het verblijf in gesloten setting is onderwijs. Scholing tijdens en na het verblijf in een jeugdinrichting blijkt (evenals nazorg) samen te gaan met een lagere recidive.¹³⁰ De door de Raad bezochte instellingen besteden doorgaans via interne scholen algemeen vormend onderwijs aan jongeren, al dan niet aangevuld met praktijkonderwijs (bijvoorbeeld metaal, hout, bouw of groenvoorziening). Gelet op de vanuit onderwijsperspectief relatief korte verblijfsduur is het belangrijk dat (deel-)certificaten kunnen worden behaald, die in de maatschappij bruikbaar (toonbaar) zijn. Een certificaat houdt immers een zekere kwalificatie voor de arbeidsmarkt in. Om verschillende typen opleidingen te kunnen aanbieden, die aansluiten bij datgene waar een jongeren mee bezig is, zijn ofwel voldoende aantallen jongeren in een instelling nodig ('kritische massa') of is samenwerking met onderwijsorganisaties buiten de instelling noodzakelijk. Door sommige geïnterviewden is hierover opgemerkt dat het lastig is om binnen de gesloten setting tot niveaubepaling te komen; de toeleiding naar het juiste (vervolg-)onderwijs is dan lastig. Of het onderwijsaanbod passend en voldoende is, kan de Raad in dit bestek niet beoordelen. Het ligt meer in de lijn van de (onderwijs-)inspectie om te toetsen of het onderwijsaanbod passend is. De Raad meent dat het van belang is om daarbij de aansluiting op eerder gevolgd onderwijs te onderzoeken. Omdat veel jongeren niet meer naar school gingen, is ook het (opnieuw) leggen van contacten met onderwijsinstellingen een belangrijk aandachtspunt.

Gesloten jeugdzorg

Het recent uitgebrachte Beleidskader trajecten jeugdzorgplus gaat ervan uit dat jongeren onderwijs volgen bij de cluster 4 school die is verbonden aan de gesloten instelling, of onderwijs buiten de instelling. Het bieden van continuïteit staat daarbij centraal.¹³¹ Het is de bedoeling het onderwijsprogramma af te stemmen op het individuele niveau van de jongere en daarbij de juiste randvoorwaarden te bieden (niveaubepaling, weer wennen aan school, overdracht). Aan het eind van het traject regelt de school de overdracht van de jongere naar regulier of speciaal onderwijs (of naar een passende baan); de aan de instelling verbonden (interne) school regelt bovendien de zogeheten cluster 4 indicatie. Zoals eerder is opgemerkt, is dit type school vaak niet voldoende toegerust voor scholing van licht verstandelijk beperkte jongeren (zie paragraaf 3.1.3).

Justitiële jeugdinrichtingen

Het onderwijs in de jji's wordt verzorgd door scholen voor voortgezet speciaal onderwijs cluster 4 scholen. In 2007 hebben de gezamenlijke inspecties aanbevolen de samenwerking tussen de jji's en de scholen te verbeteren. In de jji's is vervolgens een structureel overleg opgezet tussen de school en de jji's, waarin de

¹²⁹ Zie bijvoorbeeld Van Nieuwenhuijzen 2010, p. 19-20, Algemene rekenkamer 2007a. Baecke et al. constateren dat lvb-problematiek bij jeugdigen met een IQ-score tussen de 70 en 85 vaak pas onderkend wordt nadat een indicatietraject bij Bureau Jeugdzorg heeft plaatsgevonden (Baecke et al. 2009, p. 26).

¹³⁰ Algemene Rekenkamer 2007b, Linneman et al. 2010.

¹³¹ Kamerstukken II, 31839, nr. 100, p. 11;

voortgang van de jongere wordt besproken. Volgens de inspecties is de kwaliteit van het onderwijs verbeterd en meer gericht op het uitstroomperspectief.¹³² Samenwerkingsconvenanten worden gesloten met het middelbaar beroepsonderwijs en werkgevers in de regio. De scholen zijn bij de invoering van YOUTURN betrokken. Zo worden de jongeren op alle (interne) scholen op eenduidige wijze bejegend. De inspecties wijzen er wel op dat de interne onderwijsvoorzieningen kwetsbaar zijn vanwege hun kleinschaligheid, en mede daardoor een beperking hebben om onderwijs op maat te bieden. Zij bevelen dan ook een verdere intensivering van de contacten met onderwijsinstellingen buiten de inrichting aan.¹³³ De aanzet hiertoe is in de eindrapportage Kwaliteitsverbetering Justitiële Jeugdinrichtingen (2010) opgenomen.¹³⁴

Knelpunt

- Zowel in de gesloten jeugdzorg als bij de justitiële jeugdinrichtingen wordt momenteel naar een verdere invulling gezocht van de samenwerking tussen de aan de instelling verbonden scholen en de school waar een jongere vandaan komt, of naar toe wordt geleid. De verbinding lijkt echter vooral te worden gelegd met zogeheten cluster 4 scholen, die niet specifiek voor scholing van de doelgroep licht verstandelijk beperkten zijn toegerust.

3.6 Verlof

Het doel van de tenuitvoerlegging van jeugddetentie en pij-maatregel is (her)opvoeding van de jeugdige en voorbereiding op diens terugkeer in de maatschappij.¹³⁵ De doelstelling van behandeling in de gesloten jeugdzorg is eveneens om jongeren terug te laten keren in de samenleving.¹³⁶ Jongeren die in een gesloten jeugdzorginstelling of justitiële jeugdinrichting verblijven, worden onder meer door middel van verlof op de terugkeer in de maatschappij voorbereid. Zo worden zij in staat gesteld om weer te leren omgaan met vrijheden en de in de inrichting geleerde vaardigheden in de praktijk te oefenen. Voor licht verstandelijk beperkte jongeren is dit met name van belang, omdat het aanleren van bepaalde vaardigheden veel praktijkoefening en herhaling vergt, meer dan bij hun normaal begaafde leeftijdgenoten het geval is. Het flexibel kunnen omgaan met terugval is daarbij een belangrijk aspect.

Gesloten jeugdzorg

Jongeren die in de gesloten jeugdzorg verblijven, gaan in de regel gefaseerd op verlof. Dit verlof is geen algemeen recht, maar moet passen binnen de behandeling. Hoe het verlof in de behandeling wordt vormgegeven en ingepast, bepaalt de instelling zelf. Beveiliging van de samenleving staat niet, zoals bij de verlofverlening in de jji, op de voorgrond. De Wet op de jeugdzorg stelt wel als eis dat verlof slechts wordt verleend als dit verantwoord is (gelet op de redenen van het verblijf in de inrichting).¹³⁷ Aan het geven van verlof gaat een risicotaxatie vooraf: verlof wordt alleen verleend als een gekwalificeerde gedragswetenschapper daarmee instemt. Het aantal onttrekkingen tijdens verlof is het afgelopen jaar fors gestegen, maar dit is volgens de Inspectie Jeugdzorg grotendeels te verklaren door een verbeterde registratie en actievere melding door de instellingen, een forse toename van het aantal bezette plekken en het feit dat jongeren met een machtiging gesloten jeugdzorg niet meer worden geplaatst in de justitiële jeugdinrichtingen.¹³⁸ Hierbij moet men bovendien beseffen dat het bij verlof gaat om een leersituatie.

¹³² Inspectie jeugdzorg, *Inspectie van het Onderwijs, Inspectie voor de Gezondheidszorg en Inspectie voor de Sanctietoepassing 2010*, p. 14.

¹³³ Zie noot 120.

¹³⁴ Kamerstukken II, 24587, nr. 402, bijlage p. 15.

¹³⁵ Artikel 2 lid 2 Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen.

¹³⁶ Kamerstukken II, vergaderjaar 2010-2011, 31839, nr. 102, p. 2.

¹³⁷ Artikel 29v Wet op de jeugdzorg.

¹³⁸ Kamerstukken II 2010/2011, 31839, nr. 102, p. 2-3.

Justitiële jeugdinstellingen

Een verblijf in een justitiële jeugdinstelling wordt eveneens idealiter gefaseerd afgebouwd (afhankelijk van de duur van het verblijf), waarbij wordt gestreefd naar een verantwoorde terugkeer naar de maatschappij. Bij de verlovverlening in strafrechtelijk kader dient rekening te worden gehouden met de veiligheid van de maatschappij (met het recidiverisico, eventuele slachtoffers en de rechtsorde).¹³⁹ Verlof wordt slechts verleend indien de eventuele risico's aanvaardbaar worden geacht. Een verloftraject wordt dan ook op drie verschillende niveaus beoordeeld: een multidisciplinair overleg in de instelling, een inhoudelijke beoordeling (met een risicotaxatie) in de instelling, en een procedurele toets door de afdeling Individuele Jeugdzaken van DJI. Een jongere kan pas op verlof nadat de Minister van Veiligheid en Justitie een machtiging heeft afgegeven voor de betreffende verlofvorm. De jji's kennen verschillende vormen van verlof: incidenteel verlof, planmatig verlof en proefverlof.¹⁴⁰ Planmatig verlof wordt verleend aan jongeren in jeugddetentie of met een pij-maatregel. Hierbij is sprake van een gefaseerde opbouw van verleende vrijheden: van begeleid verlof, naar eendaags onbegeleid verlof naar meerdaags onbegeleid verlof. Voor langer aaneengesloten verblijf is na deze vormen van verlof het Scholing- en trainingsprogramma bedoeld¹⁴¹, en voor jongeren met een pij-maatregel is er daarnaast de mogelijkheid van proefverlof. In 2009 oordeelden de Inspectie voor de Sanctietoepassing en de Inspectie jeugdzorg dat in een aantal instellingen het verlof niet altijd aantoonbaar bijdroeg aan het realiseren van behandel doelstellingen en de terugkeer van de jongere in de samenleving. Het verloftoetsingskader is inmiddels aangepast en treedt in werking met de wijziging van de Beginselenwet Justitiële Jeugdinstellingen.¹⁴²

Knelpunt

- Enkele geïnterviewden gaven aan dat het huidige verloftoetsingskader (met name bij terugval) te weinig ruimte biedt om de terugkeer naar de maatschappij geleidelijk op te bouwen. De Raad acht dit met name problematisch voor jongeren met een licht verstandelijke beperking, die gebaat zijn bij veel praktijkoefening, en volgt de ontwikkelingen bij het inmiddels gewijzigde verloftoetsingskader.

3.7 Nazorg

Alle jongeren in een gesloten setting dienen in aansluiting op hun verblijf begeleiding te krijgen bij terugkeer in de maatschappij. Goede nazorg is mede bepalend voor het welslagen van de straf of maatregel. Naast begeleiding en ondersteuning gaat het daarbij om nazorg op het gebied van wonen, opleiding, werk, vrije tijdsbesteding en het sociaal netwerk. Scholing en nazorg tijdens en na verblijf in een gesloten setting blijken samen te gaan met een lagere recidive.¹⁴³ Gezien de beperkingen en problematiek blijven jongeren met een licht verstandelijke beperking langdurig en in sommige gevallen levenslang aangewezen op (na)zorg. Dit stelt bijzondere eisen aan het (organiseren van het) nazorgtraject.

Gesloten jeugdzorg

Binnen de gesloten jeugdzorg is het streven om te werken met een trajectmatige aanpak.¹⁴⁴ Gesloten jeugdzorg is één onderdeel van het traject. Daarna kan residentiële zorg in een open setting, ambulante hulp thuis of zelfstandige kamerbewoning plaatsvinden. De instelling organiseert de nazorg. Intensieve samenwerking

¹³⁹ Artikel 31 Reglement justitiële jeugdinstellingen.

¹⁴⁰ Artikel 30 Beginselenwet justitiële jeugdinstellingen en art. 31 t/m 47 Reglement justitiële jeugdinstellingen.

¹⁴¹ De resocialisatiefase staat hierbij in het teken van scholing en training buiten de instelling onder begeleiding van een Individueel Trajectbegeleider.

¹⁴² Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 24587, nr. 402, p.15.

¹⁴³ Kamerstukken II 2007/2008, 31215, nrs. 1-2.

¹⁴⁴ Kamerstukken II 2009/2010, 32202, nr. 4 en Kamerstukken II, 31839, nr. 100.

en afspraken tussen de inrichting en de partners uit de jeugdzorgketen, zoals de jeugd-ggz, de jeugd-lvg, verslavingszorg, onderwijs en provincies en gemeenten is van groot belang om een goede overgang te realiseren. Omdat de aansluiting tussen gesloten en open jeugdzorg “niet optimaal verloopt”, is een wetswijziging in ontwikkeling waarbij gesloten jeugdzorginstellingen in samenwerking met de ketenpartners de jongere een ‘traject JeugdzorgPlus’ kunnen aanbieden.¹⁴⁵ In een vroeg stadium moet dan duidelijk zijn hoe een traject van de jongere er gaat uitzien (van verblijf in de instelling tot en met nazorg). Met een dergelijk traject wordt beoogd om samenhang en continuïteit in de behandeling en zorgverlening zo goed mogelijk te borgen. Hierbij kan - in overleg met Bureau Jeugdzorg - de operationele regie over het gehele traject, naast de ketenverantwoordelijkheid en de rol van financier, bij de gesloten jeugdzorginstelling komen te liggen.¹⁴⁶ Dit is in tegenstelling tot de huidige situatie, waarbij iedere fase apart wordt bestuurd en gefinancierd. Het beleidskader trajecten JeugdzorgPlus geeft verder richting aan de trajectaanpak.

Justitiële jeugdinrichtingen

Met de voorbereiding van nazorg wordt reeds gestart tijdens het verblijf in de justitiële jeugdinrichting.¹⁴⁷ Nazorg kan uit verplichte en vrijwillige begeleiding bestaan. In verplicht kader biedt de jeugdreclassering hulp en steun ter zake van naleving van de bijzondere voorwaarden in het kader van de voorwaardelijke beëindiging van detentie of pij-maatregel. Indien de justitiële titel is afgelopen, kan de jongere, indien hiervoor gemotiveerd, ook gebruik maken van begeleiding door de jeugdreclassering (vrijwillige nazorg).¹⁴⁸ Jongeren blijken overigens weinig gebruik te maken van vrijwillige nazorg. Op dit moment wordt dan ook in het wetsvoorstel tot aanpassing van de Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen voorzien in een formeel wettelijk kader voor verplichte nazorg na de tenuitvoerlegging van een jeugddetentie (langer dan drie maanden) of pij-maatregel.¹⁴⁹ Sinds 2009 bestaat in strafrechtelijk kader het landelijk functionerend Netwerk- en Trajectberaad, waarmee een sluitende aanpak voor alle jongeren uit een jji wordt beoogd. Voor elke jeugdige wordt bij binnenkomst in de jji een trajectplan (waar het nazorgplan een onderdeel van is) opgesteld; dit sluit aan op het voortraject en loopt door tot en met de nazorg.¹⁵⁰ In een trajectberaad vindt inhoudelijke afstemming plaats tussen de inrichting, de Raad voor de Kinderbescherming, de (jeugd)reclassering en de gemeente over de begeleiding en terugkeer van de jongere.¹⁵¹ Naast de vaste partners kunnen ook andere partners aansluiten bij dit beraad, zoals de William Schrikker Groep. De casusregie van het traject ligt bij de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK). Het trajectberaad dient plaats te vinden in de regio waar de jongere woont. De reclassering ondersteunt jongeren bij praktische zaken zoals opleiding, werk en woonruimte. Daarnaast ziet de reclassering toe op het voortzetten van interventies en behandeling. Jongeren met een licht verstandelijke beperking worden veelal begeleid door de William Schrikker Jeugdreclassering. Bij afloop van de justitiële titel gaat de verantwoordelijkheid van de nazorg over op de gemeente. De gemeenten hebben met betrekking tot jeugd algemene verantwoordelijkheden op het gebied van onderwijs,

¹⁴⁵ Kamerstukken II 2010/2011, 31977, nr. 9. Het betreft een ‘experimenteerbepaling’ om te bepalen hoe het traject binnen het stelsel vorm kan worden gegeven.

¹⁴⁶ Tot 2013 is het Rijk verantwoordelijk voor de gesloten jeugdzorg, dit in tegenstelling tot de open jeugdzorg die onder verantwoordelijkheid van de provincie valt. De gehele trajectaanpak (Traject JeugdzorgPlus) kan bij wijze van experiment bekostigd worden door het Rijk.

¹⁴⁷ Nazorg kan onderdeel zijn van een aantal justitiële programma’s zoals Maatregel Hulp en Steun, scholings- en trainingsprogramma of Workwise.

¹⁴⁸ Regeling Vrijwillige begeleiding jeugdreclassering 2005.

¹⁴⁹ Kamerstukken II 2008/2009, 31915, nrs. 1-2: bij het verlaten van de inrichting (ook na afloop van de justitiële titel) neemt de jeugdige deel aan een verplicht nazorgprogramma.

¹⁵⁰ Uitvoeringskader Netwerk- en Trajectberaad.

¹⁵¹ Binnen een week na opname in de jji wordt de jeugdige besproken in het netwerkberaad. Na twee weken volgt het trajectberaad.

werk en inkomen, gezondheidszorg, huisvesting en ondersteuning.¹⁵² De aansluiting tussen strafrechtsketen (justitie) en de zorgketen (gemeente) kan binnen het Veiligheidshuis structureel vorm krijgen. Sinds 2009 is er een landelijk dekkende structuur van Veiligheidshuizen waarbij instanties als het OM, de RvdK, politie, (jeugd-)reclassering, Halt-bureau, Bureau Jeugdzorg, zorginstellingen en de leerplichtambtenaar op gemeentelijk of regionaal niveau samenwerken, om ervoor te zorgen dat jongeren niet weer de fout ingaan. Met het regeerakkoord is aangekondigd dat gemeenten, naast de plicht van het opzetten van een Centrum voor Jeugd en Gezin, de regierol over de jeugdketen zullen krijgen, waarbij instanties onder regie van de gemeenten tot niet-vrijblijvende samenwerkingsafspraken komen.¹⁵³

Gebleken is dat het reguliere nazorgprogramma voor jongeren met een licht verstandelijke beperking die uit een jji komen ontoereikend is.¹⁵⁴ Daarom is er voor jongeren tussen de 16 tot 23 jaar met een IQ tussen de 50 en 85 een eigen nazorgmethode ontwikkeld die in 2010 is erkend door de Erkeningscommissie gedragsinterventie justitie: Nieuwe Perspectieven bij Terugkeer voor licht verstandelijk beperkte jongeren (NPT-LVB). Het programma is ook toe te passen op licht verstandelijk beperkte jongeren in een gesloten jeugdzorginstelling, waarbij delinquent gedrag mede een rol heeft gespeeld bij het afgeven van de machtiging.

Knelpunten

- In het kader van een trajectaanpak waarbij een betere aansluiting tussen de jji of de gesloten jeugdzorginstelling en de vervolgvoorzieningen wordt beoogd, is plaatsing in de regio van herkomst van groot belang. Buitenregionale plaatsingen komen echter relatief veel voor (zie par. 3.3.1). Dit bemoeilijkt het voorbereiden van praktische nazorg en is in het bijzonder problematisch voor licht verstandelijk beperkte jongeren, voor wie het meer dan bij normaal begaafde jongeren noodzakelijk is om de ouders/het sociale netwerk te betrekken bij de behandeling en een ondersteunend netwerk op te bouwen. Ten aanzien van hen dienen extra eisen te worden gesteld aan het nazorgtraject, gelet op hun beperkte leervermogen en noodzaak tot langdurige ondersteuning.
- Door gebrek aan diagnostiek of het niet herkennen van een licht verstandelijke beperking komt het voor dat instellingen die te maken krijgen met deze jongeren niet de juiste gespecialiseerde (na)zorg aanbieden.
- Uit onderzoeken/literatuur¹⁵⁵ en uit de interviews blijkt dat de intersectorale afstemming in het kader van nazorg niet overal goed verloopt. De aansluiting tussen gesloten jeugdzorg/justitiële jeugdinstellingen en vervolgvoorzieningen (bijvoorbeeld jeugd-lvg, jeugd-ggz) kan worden verbeterd. Geïnterviewden geven hierbij aan dat er te weinig aansluitende voorzieningen zijn, waarin jongeren met een licht verstandelijke beperking kunnen worden geplaatst.
- Op basis van de veldbezoeken en interviews is de Raad gebleken dat het voor instellingen soms lastig is om gemeenten te betrekken in het kader van nazorg bij de terugkeer van de jongeren in de samenleving. Dit geldt vooral wanneer jongeren buitenregionaal zijn geplaatst, op afstand van de gemeente waar de jongere naar terugkeert. Ook wordt aangegeven dat niet iedere gemeente openstaat voor (een intensieve samenwerking) met de gesloten instellingen.

¹⁵² Op grond van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning en de Wet Publieke Gezondheid.

¹⁵³ Zie ook Kamerstukken II 2008/2009, 31977.

¹⁵⁴ Van Montfoort – Spirit Jeugd en Opvoedhulp - William Schrikker Groep: toelichting op NPT-LVB.

¹⁵⁵ Algemene Rekenkamer 2007a en 2010; Nieuwenhuijzen 2010; Kamerstukken II 2009/2010, 32202, nr. 4; Kamerstukken II 2010/2011, 31977, nr. 9, p. 2.

4. Noodzaak en aanzet tot verbetering

In het vorige hoofdstuk is de feitelijke stand van zaken in beeld gebracht vanaf het moment dat licht verstandelijk beperkte jongeren in een gesloten jeugdzorginstelling of justitiële jeugdinrichting binnenkomen, tot en met het moment dat ze deze weer verlaten. De Raad neemt de beschreven schets en genoemde knelpunten als vertrekpunt om aan te geven waar en hoe het beter kan.

In paragraaf 4.1 wordt daartoe volgens dezelfde opbouw als het vorige hoofdstuk per fase (screening en diagnostiek, plaatsing, behandeling en nazorg) aangegeven wat de belangrijkste bevindingen zijn die noodzaken tot verbetering, en langs welke lijnen deze kan worden gerealiseerd. Paragraaf 4.2 gaat in op de noodzaak om een betere aansluiting en samenwerking te realiseren tussen de (gesloten) jeugdzorginstellingen en de justitiële jeugdinrichtingen. Per thema worden telkens aanbevelingen geformuleerd.

4.1 Verbeterpunten instroom, doorstroom en uitstroom licht verstandelijk beperkte jongeren

4.1.1 Vroegtijdige en aangepaste screening en diagnostiek

De Raad heeft op basis van de verkende literatuur en de gespreksronde niet de indruk gekregen dat de screening in de huidige praktijk op orde is. Markant in dit verband is dat DJI recent zelfs heeft besloten “in verband met de lange duur” waarbinnen de diagnose licht verstandelijk beperkt wordt gesteld, de lvb-differentiatie te laten vervallen voor de categorie kortverblijvenden (zie paragraaf 3.3.2). Dit betekent dat informatievoorziening en -uitwisseling voorafgaand aan plaatsing in een jji vanuit het strafrechtelijk of civielrechtelijk circuit kennelijk géén of onvoldoende uitsluitsel biedt over het kenmerk licht verstandelijk beperkt.

Het op initiatief van het ministerie van VenJ in ontwikkeling zijnde LIJ zal naar verwachting van de Raad onvoldoende verbetering in die situatie aanbrengen, ondanks het op zichzelf positieve besluit dit instrument *lvb-proof* te maken. Het lvb-proof maken van het LIJ houdt in dat de vragen worden aangepast voor deze doelgroep (vereenvoudigen, visuele hulpmiddelen)¹⁵⁶. De vraag is echter hoe systematisch licht verstandelijk beperkte jongeren als zodanig worden herkend en geselecteerd. De doelstelling van het LIJ is om het algemeen recidiverisico en/ of het risico op geweld tegen personen vast te stellen; eventueel verder assessment is daarvan afhankelijk. Het gevolg is dat niet van iedere jongere het IQ of een eventuele lvb-indicatie wordt bepaald, waardoor het risico van niet onderkennen van een licht verstandelijke beperking bij strafrechtelijk geplaatste jongeren volgens de Raad blijft bestaan.

Bij de jeugdzorg is de situatie eveneens zorgelijk. De Algemene Rekenkamer heeft in 2010 na herhaald onderzoek opnieuw vastgesteld dat “de verschillende voorzieningen binnen het jeugdzorgstelsel onderling verschillen in (.....) indicatiestelling, termijnen en wachttijden”. De Raad maakt hieruit op dat ook voor jongeren die in aanraking komen met de gesloten jeugdzorg nog een wereld te winnen is wat betreft eenduidige en systematische signalering, screening en diagnostiek.

Het kabinetsvoornemen om in de toekomst taken in het kader van de herziening van het jeugdzorgstelsel naar gemeenten over te hevelen, vormt in dit verband een belangrijk gegeven. Het is volgens de Raad namelijk niet te verwachten dat gemeenten deze systeemverschillen op lokaal niveau kunnen oplossen; hiervoor is regie op landelijk niveau nodig. Dat zou voorafgaand aan de overheveling van taken moeten gebeuren. In paragraaf 2.1 is vastgesteld dat het, eenmaal tussen de muren verkerend, lastig is een licht verstandelijke beperking vast te stellen. Een vroegtijdige screening van licht verstandelijk beperkte jongeren op alle terreinen van de jeugdzorg is ook om die reden van groot belang voor zowel de strafrechtelijk als civielrechtelijk ingesloten jongeren.

¹⁵⁶ Spanjaard en Van der Put 2011, p. 13 en bijlage 1.

Aanbevelingen (aan de staatssecretaris van VWS):

- Gelet op de aard en omvang van de problematiek van licht verstandelijk beperkten beveelt de Raad aan om jongeren onder VMBO-T niveau die in aanraking komen met de jeugdzorg, standaard te screenen op de aanwezigheid van een licht verstandelijke beperking. Een vroegtijdige signalering is een voorwaarde voor een adequate aanpak, waardoor (ernstige) gedragsproblematiek en (herhalings-)criminaliteit kan worden verminderd of voorkomen.
- De Raad beveelt aan om de door de Algemene Rekenkamer geconstateerde verschillen in het jeugdzorgstelsel in (onder meer) indicatiestelling zo spoedig mogelijk op te lossen en daarbij tevens de aansluiting op het strafrechtelijk jeugd(zorg)circuit te betrekken. Indien de door het kabinet aangekondigde overheveling van de jeugdzorg naar de gemeenten doorgang vindt, dient dit uiterlijk vóór de daadwerkelijke overheveling van taken te zijn gerealiseerd.

Aanbeveling (aan de staatssecretarissen van VenJ en VWS):

- Gelet op het belang van vroegtijdige herkenning van licht verstandelijk beperkte jongeren, een betere samenwerking (uitwisseling) tussen zorgaanbieders en de aansluiting met het strafrechtelijk circuit beveelt de Raad aan om een (betrouwbaar, gevalideerd, lvb-proof en snel) screeningsinstrument te ontwikkelen en in te zetten. Veelbelovende screeningsinstrumenten in het buitenland, zoals de HASI (Hayes Ability Screening Index) en de LIPS (Learning disabilities in the Probation Service), kunnen hiertoe als voorbeeld dienen.
- Indien standaard screening in een vroegtijdig stadium niet haalbaar mocht blijken, acht de Raad een screening ‘aan de voordeur’ op licht verstandelijke beperking van alle gesloten geplaatste jongeren (indien niet eerder plaatsgevonden) noodzakelijk, om licht verstandelijk beperkten te herkennen en hun een passende behandeling en omgeving te kunnen aanbieden.

4.1.2 Plaatsing: waar ligt de grens?

De Raad stelt vast dat in de literatuur en de praktijk brede consensus is dat jongeren met een licht verstandelijke beperking moeten worden gezien als een bijzondere groep met specifieke kenmerken waarvoor een specifieke aanpak nodig is. Tot voor kort was er in wetenschap, beleid en praktijk ook geen discussie dat dit ook (en volgens sommigen zelfs vooral¹⁵⁷) geldt voor de groep jongeren met een IQ van 70 tot 85 met sociale aanpassingsproblematiek, een categorie die in dit advies tot de groep licht verstandelijk beperkten wordt gerekend (zie paragraaf 2.1). Eerdere ervaringen hebben namelijk geleerd dat jongeren met dit IQ-niveau vanwege hun beperking in de reguliere jeugdzorg en de jeugd GGZ vaak vastliepen.¹⁵⁸ Inmiddels zijn er signalen dat deze praktijk wordt teruggedraaid. DJI heeft bijvoorbeeld recent om pragmatische redenen, samenhangend met tekortkomingen in de indicatiestelling, besloten om de differentiatie opvang/ kortverblijf voor licht verstandelijk beperkte jongeren te laten vervallen (zie paragraaf 3.3.2). Daarnaast heeft het kabinet in het Regeerakkoord aangekondigd om de IQ-grens voor recht op AWBZ-zorg “in lijn met veel omringende landen” te beperken tot 70, wat op termijn een besparing moet opleveren van 250 mln.¹⁵⁹ De Raad acht beide ontwikkelingen zeer zorgwekkend voor de groep ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren. Naast het belang van een aangepaste, respectvolle benadering en van specifieke aandacht waarbij veel gelegenheid tot herhalen wordt geboden, wijst de Raad hierbij op het belang van regionale plaatsing. Dit laatste komt vooral bij de strafrechtelijk geplaatste licht verstandelijk beperkte jongeren in het gedrang. Door de definitie van de doelgroep in te perken, wordt het aantal gespecialiseerde (voor licht verstandelijke beperkten benodigde)

¹⁵⁷ Zie bijvoorbeeld Van Nieuwenhuijzen 2010, p. 21.

¹⁵⁸ Van Nieuwenhuijzen 2010, p. 13.

¹⁵⁹ Financiële bijlage bij het Regeerakkoord p. 17; Kamerstukken II 2010/2011, 24170, nr. 112, p. 4.

plaatsen geringer, waardoor een plaatsing op een gespecialiseerde afdeling snel verder weg van de eigen woonomgeving van de jongere zal zijn. De Raad wijst erop dat bij ontwikkeling van gedragsinterventies niet zonder reden onderscheid wordt gemaakt tussen groepen jongeren onder en boven de IQ-grens van 85. Dit verschil in benadering moet in de dagelijkse leefomgeving en -klimaat worden ondersteund en terugkeren.

Een laatste aandachtspunt bij plaatsing van licht verstandelijk beperkte jongeren betreft de groepsgrootte, die volgens het Expertisecentrum voor deze jongeren, afhankelijk van de zorgzwaarte, niet meer dan zes jongeren zou moeten zijn (zie paragraaf 3.3.4). In de praktijk blijken justitiële jeugdinstellingen en vooral gesloten jeugdzorginstellingen met grotere groepen te werken.

Aanbevelingen (aan de staatssecretarissen van VenJ en VWS):

- De Raad beveelt aan om de groep “normaal begaafde” (IQ hoger dan 85) jongeren in gesloten setting *niet* samen te plaatsen met de groep jongeren met een IQ tussen 70 en 85 en met een verminderd sociaal aanpassingsvermogen. Laatstgenoemde groep vereist een *aparte* pedagogische aanpak die overeenkomt met de groep met een IQ tussen 50 en 70. Samen plaatsing van deze twee categorieën acht de Raad derhalve wél goed mogelijk.
- De Raad beveelt (in verband met de voor licht verstandelijk beperkte jongeren benodigde specifieke aandacht) aan om kleinere groepen samen te stellen dan thans gebruikelijk is.
- De Raad beveelt aan om tenminste in iedere (zorg-)regio *gespecialiseerde* lvb-plaatsen te realiseren voor zowel strafrechtelijk als civielrechtelijk ingesloten jongeren. Door beide voorgaande aanbevelingen uit te voeren komt een groter aantal jongeren in aanmerking voor gerichte kleinschaliger opvang, waardoor regionale plaatsing meer dan nu het geval mogelijk zal worden. Dit is nodig om de voor licht verstandelijk beperkte jongeren zo belangrijke nazorg te organiseren.
- Met het oog op regionale plaatsing verdient de locatie van gespecialiseerde afdelingen meer aandacht.

4.1.3 Meer oog voor het leefklimaat en realistische behandeldoelen

De beschikbare tijd (het gemiddeld verblijf) is met name bij strafrechtelijke plaatsingen met vijf maanden erg kort om gedurende het verblijf al te hoge verwachtingen te hebben van behandeling. Daarom is het vooral belangrijk om tijdens het verblijf (indien nodig) allereerst *goede* (aanvullende) diagnostiek te doen en de aansluiting op vervolgvorzorgingen goed te organiseren. Dat dit moeilijk van de grond komt, wordt elders in dit hoofdstuk besproken.

Uit werkbezoeken weet de Raad dat instellingen in beide sectoren proberen licht verstandelijk beperkte jongeren tijdens hun verblijf in kleine stapjes succes te laten boeken door het behalen van opleidingsdeelcertificaten, en door werkervaring te laten opdoen. De Raad acht dit een goede ontwikkeling die verdere ondersteuning en verbreding verdient.

De behandeling van licht verstandelijk beperkte jongeren als zodanig heeft vooral betrekking op het (beter) leren omgaan met de beperking; de beperking zelf kan vanzelfsprekend niet worden weggenomen. Daarnaast kunnen eventuele bijkomende problemen gericht worden behandeld. Het ministerie van VenJ financiert in de toekomst alleen gedragsinterventies die aan specifieke kwaliteitseisen moeten voldoen en “erkend” zijn. Een geschikt aanbod van gedragsinterventies voor licht verstandelijk beperkte jongeren is vooralsnog echter zeer beperkt beschikbaar. Door het ministerie van VWS wordt de ontwikkeling en inzet van interventies aan de zorgaanbieders zelf overgelaten. Hierdoor kunnen op dit terrein in de praktijk verschillen in methodieken en benadering ontstaan. De Raad beoordeelt dit met het oog op continuïteit in de aanpak echter als een ongunstige situatie, met name vanwege het feit dat jongeren tijdens hun puberteit/adolescentie meerdere

malen zowel in de gesloten jeugdzorg als jji's terecht kunnen komen. Met name de groep licht verstandelijk beperkten heeft dan baat bij een uniforme behandel-/opvoedingsaanpak binnen *beide* kaders. Tenslotte wijst de Raad er op dat een goed leefklimaat in de inrichting voor alle jongeren van belang is, maar juist bij deze kwetsbare groep licht verstandelijk beperkten een absolute voorwaarde. Het gaat dan om een positieve, respectvolle bejegening, voldoende aandacht, veel gelegenheid tot herhaling, zich veilig kunnen voelen, etc. Zowel de gesloten jeugdzorginstellingen als de justitiële jeugdinrichtingen zijn kwetsbaar wat betreft het realiseren van een veilig leefklimaat. De samenstelling van het personeel qua opleidingsachtergrond vindt de Raad daarbij een belangrijk aandachtspunt.

Aanbevelingen (aan de staatssecretarissen van VenJ en VWS):

- Een veilig, pedagogisch verantwoord leefklimaat verdient de hoogste prioriteit. Zorg voor een *zorgvuldige mix* in het personeel, met voldoende hbo'ers met een pedagogische achtergrond én personen die de veiligheid binnen de leefgroep kunnen garanderen.
- Zorg voor *continuïteit* in de behandeling van licht verstandelijk beperkte jongeren binnen de jji's en de gesloten jeugdzorg. Van belang is dat er een eenduidige (evidence based) basismethodiek komt. Juist voor licht verstandelijk beperkte jongeren is veel herhaling noodzakelijk en werken wisseling van regels en uitgangspunten contraproductief.
- Zorg voor evidence based gedragsinterventies in zowel de jji's als de gesloten jeugdzorg. Ook dit draagt bij aan de continuïteit in de behandeling.
- Goede scholing vormt een belangrijk element binnen het behandelpakket. Jji's en gesloten jeugdzorginstellingen kunnen samenwerken met zogeheten cluster 3 en 4 scholen om voor voldoende 'kritische massa' te zorgen. Daardoor kan een meer gedifferentieerd, regionaal georganiseerd opleidingsaanbod worden gerealiseerd.

4.1.4 Nazorg cruciaal

Om weer aan de maatschappij te wennen, is het voor een ingesloten licht verstandelijk beperkte jongere allereerst van belang stapsgewijs te kunnen oefenen, met toenemende vrijheden. Een geleidelijke overgang van binnen naar buiten en het kunnen leren van gemaakte fouten is daarbij essentieel. Volgens sommige geïnterviewden uit de praktijk biedt het verloftoetsingskader voor strafrechtelijk geplaatste jongeren te weinig ruimte en flexibiliteit om -met name bij terugval- een dergelijke geleidelijke opbouw mogelijk te maken. Ook zijn er volgens geïnterviewden te weinig aansluitende voorzieningen waar deze jongeren kunnen worden geplaatst. Zij wijzen er daarnaast op dat de samenwerking met gemeenten niet altijd soepel verloopt, vooral wanneer jongeren in een instelling terecht zijn gekomen op afstand van de gemeente waar een jongere naar terugkeert of zou moeten terugkeren.¹⁶⁰ De Raad heeft binnen het bestek van dit advies te weinig instellingen bezocht om hieromtrent generaliserende uitspraken te kunnen doen, maar acht voldoende aanleiding aanwezig voor gedegen onderzoek naar de stand van zaken wat betreft de nazorg en vervolgvoorzieningen van licht verstandelijk beperkte jongeren.

Omdat een verstandelijke beperking als zodanig niet kan worden behandeld of verminderd, acht de Raad het juist bij deze jongeren van groot belang om de nazorg en aansluiting op vervolgvoorzieningen goed te regelen. De omgeving van een licht verstandelijk beperkte jongere moet langdurig (soms levenslang) bij hem of haar worden betrokken. Voor een goede inbedding van zorg en aandacht op de lange termijn is het organiseren

¹⁶⁰ Begin 2011 is circa 40% van de lvb-jongeren, waarvan een belangrijk deel afkomstig uit de Randstad, niet regionaal geplaatst (d.w.z. op een afstand van ...).

en ondersteunen van een netwerk rondom betreffende jongeren vanuit de instelling noodzakelijk. Dat varieert van het (opnieuw) betrekken van ouders, school en bureau jeugdzorg tot bijvoorbeeld de huisarts en (niet-criminele) vrienden. Bij de Tweede Kamer is een wetsvoorstel aanhangig, dat het mogelijk maakt de regieverantwoordelijkheid op te dragen aan de instelling voor gesloten jeugdzorg. De Raad acht het een positieve ontwikkeling dat de regie bij één partij wordt gelegd. Het is echter ook voorstelbaar dat de regieverantwoordelijkheid bij een andere partij komt te liggen, vergelijkbaar met het strafrechtelijk traject, waarbij regieverantwoordelijkheid bij de Raad voor de Kinderbescherming ligt. Daarnaast stelt de Raad vast dat de regieverantwoordelijkheid over de lange termijn (dat wil zeggen ná afloop van het traject) nog niet is ingevuld. De Raad oriënteert zich in breder verband op de herziening van het jeugdzorgstelsel en komt hier op een later moment op terug.

Met het oog op passende nazorg spreekt de Raad tenslotte zijn zorg uit over (de combinatie van) enkele kabinetsmaatregelen die ook (ex-)ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren treffen. Behalve de eerdergenoemde beperking van het (IQ-)criterium voor recht op AWBZ-zorg gaat het om besparingsmaatregelen op het zogeheten passend onderwijs. Deze maatregelen zullen volgens de Raad noodzakelijke verbetering van nazorg aan licht verstandelijk beperkte jongeren eerder belemmeren dan ondersteunen.

Aanbeveling (aan de staatssecretarissen van VenJ en VWS):

- Nazorg van (ex-)ingesloten licht verstandelijk beperkte jongeren vraagt nadrukkelijk om een goede regievoering in de overgangsfase van intramurale naar extramurale begeleiding. Licht verstandelijk beperkte jongeren hebben veel tijd én herhaling nodig om in praktijk te brengen wat ze hebben geleerd. Dit vereist een geleidelijk wennen aan vrijheden, een daarop afgestemd verlofkader en zorgaanbod, en een nadrukkelijker ‘vinger aan de pols’-contact binnen het nazorgtraject.

4.2 Betere aansluiting en samenwerking strafrechtelijk en civielrechtelijk

Het verschil in plaatsingstitel (civiel- of strafrechtelijk) van licht verstandelijk beperkte jongeren in jji's of gesloten jeugdinstellingen is een gegeven. De verschillen in *problemen* van beide groepen jongeren zijn echter beperkt.¹⁶¹ In het voorgaande is wel duidelijk geworden dat de *aanpak* (van screening tot en met nazorg) van strafrechtelijk en civielrechtelijk geplaatste licht verstandelijk beperkte jongeren verschilt. Omdat deze jongeren vanwege hun beperking vaak langdurig en op verschillende zorgcircuits zijn aangewezen, is met name continuïteit in de aanpak essentieel. De Raad vindt het opvallend dat de politieke en beleidsmatige aandacht voor verbetering van samenhang in de jeugdzorg tot dusverre vooral gericht is op het (civielrechtelijk en vrijwillig) jeugdzorgstelsel. Meer aandacht is volgens hem nodig voor aansluiting van en samenhang met het strafrechtelijk circuit. Meer samenhang in benadering ondersteunt ook een betere samenwerking tussen beide circuits, wat - gelet het streven om jongeren zoveel mogelijk regionaal te plaatsen en de beperkte financiële middelen - zeer gewenst is.

Aanbeveling (aan de staatssecretarissen van VenJ en VWS):

- Samenhang in ‘zorg voor de jeugd’ dient zich te richten op zowel de civiel- als strafrechtelijk geplaatste licht verstandelijk beperkte jongeren. De Raad beveelt aan om te bevorderen dat er meer samenhang en samenwerking in de civiel- en strafrechtelijke jeugdzorg ontstaat.

¹⁶¹ Oostervink en Brand 2005, p. 4. PM; recentere ex-ante evaluatie jeugdzorgaanbod

Bronvermelding

Algemene Rekenkamer 2007a

Algemene Rekenkamer, *Kopzorgen; Zorg voor jeugdigen met een lichte verstandelijke handicap en/of psychi(atri)sche problemen*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2007-2008, 31245, nrs. 1-2, Den Haag: Sdu, 2007

Algemene Rekenkamer 2007b

Algemene Rekenkamer, *Detentie, behandeling en nazorg criminele jeugdigen*. Kamerstukken II, vergaderjaar 2007-2008, 31215, nrs. 1-2. Den Haag: Sdu, 2007

Algemene Rekenkamer 2010

Algemene Rekenkamer, *Bevindingen Algemene Rekenkamer instroom, doorstroom en uitstroom (gesloten) jeugdzorg*, brief d.d. 10 maart 2010, Kamerstukken II, 31839, nr. 48, Den Haag: Sdu, 2010

Baecke et al. 2009

Baecke, J. A. H., R. de Boer, P.J.J. Bremmer, M. Duenk, D.J.J. Kroon, M.M. Loeffen, C.E. Mobach, M. Schuyt, *Evaluatieonderzoek Wet op de jeugdzorg*, Amersfoort: BMC, 2009, in opdracht van het Programmaministerie Jeugd en Gezin.

Boertjes en Lever 2007

Boertjes, M.J., M.S. Lever, *LVG en jeugdcriminaliteit*, Expertisecentrum Jeugdzorg - Gehandicaptenzorg William Schrikker, Diemen, 2007

Brand en Van den Hurk 2008

Brand, E.F.J.M., A.A. van den Hurk, *Tien jaargangen pij-ers; kenmerken en veranderingen*. Den Haag, Dienst Justitiële Inrichtingen, 2008

Bransen et al. 2008

Bransen, E., H. Schipper, K. Mutsaers, M. Haverman, J. Blekman, *Aard en omvang van middelengebruik bij licht verstandelijk gehandicapte jongeren. Een eerste verkenning bij jongeren zelf en hun begeleiders*, Utrecht: Trimbosinstituut, 2008

College Bouw Ziekenhuisvoorzieningen 2004

College Bouw Ziekenhuisvoorzieningen, *Signaleringsrapport Licht verstandelijk gehandicapte jongeren met probleemgedrag*, Utrecht, 2004

Collot d'Escury 2007

Collot d'Escury, A., Lopen jongeren met een licht verstandelijke beperking meer kans om in aanraking toe komen met justitie? In: *Kind en adolescent*, 2007, jaargang 28 p.197-214

Van Dam, Nijhof, Scholte en Veerman 2010

Dam, C. van, K. Nijhof, R. Scholte, J.W. Veerman, *Evaluatie Nieuw Zorgaanbod. Gesloten jeugdzorg voor jongeren met ernstige gedragsproblemen*. Praktikon bv / Radboud Universiteit Nijmegen, 2010

Dekker 2003

Dekker, M.C., *Psychopathology in children with intellectual disability: Assessment, prevalence and predictive factors*, Proefschrift, Rotterdam: Erasmus Universiteit, 2003

Dekker, Douma, De Ruiter en Koot 2006

Dekker, M., J. Douma, K. de Ruiter, H. Koot. Aard, ernst, comorbiditeit en beloop van gedragsproblemen en psychiatrische stoornissen bij kinderen en jeugdigen met een verstandelijke beperking. In: Didden R. (red.). *In perspectief: gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen en lichte verstandelijke beperking*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum. 2006, p. 21-40.

Dekker en Koot 2003

Dekker, M.C., H.M. Koot. DSM-IV disorders in children with borderline to moderate intellectual disability: prevalence and impact, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 2003, 42, p. 915-922

Douma, Dekker et al 2007

J.C.H. Douma, M.C. Dekker, K.P. de Ruiter, N.T. Tick en H.M. Koot, Antisocial and delinquent behaviors in youths with mild or borderline disabilities. In: *American Journal on Mental Retardation*, volume 112, number 3: 207-220, may 2007

Didden 2010

Prof. dr. R. Didden, *Tussen wal en schip; inaugurele rede*, Arnhem, Roos en Roos, 2010

Došen 2005

Došen, A, *Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap*. Een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV, 2005

Van Gennep 2004

Gennep, A. van, Risico met beperkingen. In: Geus, R. en L. Roelvink, *Verstandelijk gehandicapten in aanraking met justitie en politie*. Utrecht/Borne: NIZW/Aveleijn, p. 7 -16, 2004.

Gemeente Rotterdam 2009

Gemeente Rotterdam, *Ketensamenwerking kwetsbare personen Rotterdam*, 2009

Geus en Roelvink (red) 2004

Geus, R., L. Roelvink (red.), *Verstandelijk gehandicapten in aanraking met politie en justitie*, Utrecht, NIZW/Aveleijn, 2004

Handboek Indicatiestelling Bureaus Jeugdzorg 2010, Utrecht, MOgroep, 2010

Van der Helm et al. 2009

Van der Helm, P., M. Klapwijk, G.J.J.M. Stams, P.H. Van der Laan, "What Works" for juvenile prisoners: The role of group climate in a youth prison, *Journal of Children's Services*, 2009, 4(2)

Van der Helm, Van Nieuwenhuijzen en Wegter 2010

Helm, van der P., M. van Nieuwenhuijzen, H. Wegter, Minder bang en boos in de maatschappij; Behandeling van lvb-jongeren in een justitiële jeugdinrichting, *Sozio* 95, september 2010, p. 6-11

Hendriksen-Favier, Place en Van Wezep 2010

Hendriksen-Favier, A., C. Place, M. van Wezep. *Procesevaluatie van YOUTURN: instroomprogramma en stabilisatie- en motivatieprogramma*, Trimbos Instituut, 2010

Hilderink en Bransen 2010

Hilderink, I., E. Bransen, *Voorkomen van problematisch middelengebruik door jongeren met een licht verstandelijke beperking*, Trimbosinstituut, Utrecht, 2010

Inspectie jeugdzorg, Inspectie van het Onderwijs, Inspectie voor de Gezondheidszorg en Inspectie voor de Sanctietoepassing, *Veiligheid in justitiële jeugdinrichtingen: risico's aangepakt, maar kwetsbaar*, Utrecht, 2010

Janse-Alewijnse, Jansen en Niessen 2003

Janse-Alewijnse, W., P. Jansen, J.S.T. Niessen. Groepsomvang in orthopedagogische behandelcentra voor jeugdigen met een licht verstandelijke handicap. *Onderzoek en Praktijk*, oktober 2003, jaargang 1, nummer 1, p. 14-19

JJI in getal 2005-2009

Justitiële Jeugdinrichtingen in getal 2005-2009, Ministerie van Justitie, Den Haag, 16 juni 2010

JJI 2010

JJI, *Maandstaat Capaciteit en bezetting december 2010*

JJI 2011a

JJI, *Maandstaat Capaciteit en bezetting januari 2011*

JJI 2011b

JJI, *Maandstaat Capaciteit en bezetting februari 2011*

Kaal 2009

Kaal, H.L., M.M.J. van Ooyen-Houben, S. Ganpat, E. Wits, *Een complex probleem; passende zorg voor verslaafde justitiabelen met comorbide psychiatrische problematiek en een licht verstandelijke handicap*, WODC Cahier 2009-11

Kaal 2010

Kaal, H.L., *Beperkt en gevangen? De haalbaarheid van prevalentieonderzoek naar verstandelijke beperking in detentie*, WODC Cahier 2010-11, Den Haag, 2010

Kamerstukken II, vergaderjaar 2008/2009, 31915, nr. 1-2 *Wijziging van de Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen, het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten, in verband met de aanpassing van de tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende jeugdsancties.*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2009/2010, 32202, nr. 4. *Kabinetsvisie "perspectief voor Jeugd en gezin"*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 24170, nr. 112. *Gehandicaptenbeleid*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 24587, nr. 402 Justitiële inrichtingen. *Brief regering en bijlage eindrapportage Kwaliteitsverbetering Justitiële Jeugdinrichtingen*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 24587, nr. 403. Justitiële inrichtingen. *Capaciteitsplan Justitiële Jeugdinrichtingen*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 31839, nr. 47. Jeugdzorg; *brief regering stand van zaken gesloten jeugdzorg*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 31839, nr. 100. Jeugdzorg; *brief regering stand van zaken gesloten jeugdzorg*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 31839, nr. 102. Jeugdzorg; *Brief regering; Toezeggingen m.b.t. de Jeugdzorgplus over o.a. onttrekkingen, meldingen van incidenten en calamiteiten, huisregels en scholing personeel*

Kamerstukken II, vergaderjaar 2010/2011, 31977, nr. 9. *Wijziging van de Wet op de jeugdzorg in verband met het opnemen van een gemeentelijke verantwoordelijkheid voor de jeugdketen. Derde nota van wijziging.*

Kepper et al. 2009

Kepper, A., V. Veen, K. Monshouwer, G. Stevens, W. Drost, T. Vroome, W. de Vollebergh, *Middelengebruik bij jongens in justitiële jeugdinrichtingen*. WODC, 2009

Koolhof, Loeber en Collot d'Escury 2007

Koolhof, R., R. Loeber, A. Collot d'Escury. Eerst tot tien tellen! Of is dat voor LVG-jongeren niet genoeg? Is de LVG-jongere extra kwetsbaar om delinquent gedrag te ontwikkelen? In: *Onderzoek en praktijk*, 2007, jaargang 5, nummer 1, p.15-19

Kwaliteitskader en protocollen 2009. *Beleidsregels met betrekking tot de werkwijze van de Raad voor de Kinderbescherming*, Ministerie van Justie, 2009

Landelijk kenniscentrum LVG 2005

Landelijk kenniscentrum LVG, *Indicatiecriteria LVG-jeugd met meervoudige problematiek*, 2005

Lever en Boertjes 2006

Lever, M.S., M.J. Boertjes, *Andere Jeugdzorg, Ouders en kinderen met een handicap binnen het Nederlandse stelsel voor jeugdzorg: visie William Schrikker Groep op specialistische jeugdzorg*. Diemen: William Schrikker Groep, 2006

Lodewijks 2008

Lodewijks, H., Binnen Justitie en Jeugdzorg Plus, *De behandeling van LVG-jongeren met gedragsproblemen*,

SOZIO Vakblad voor sociale en pedagogische beroepen, nr. 85, december 2008, p. 16-19

Lünneman et al. 2010

Lünnemann, K., M. Vandenbroucke, R. Verwijs, W. Roeleveld, *Zorg voor de jeugd na detentie. Vraag een aanbod in Den Haag*, 2010

Mulder 2010

Mulder, E.A., *Unraveling serious juvenile delinquency, risk and needs assessment by classification into subgroups*, Doctoral Thesis, Rotterdam: Erasmus, 2010.

Nauta en Loef 2010

Nauta, O., L. Loef, *Evaluatie pilot landelijk instrumentarium jeugdstrafrechtketen*, situatie tot 30 april 2010. DSP/WODC, 2010

Nauta en Loef 2011

Nauta, O., L. Loef, *Evaluatie pilot landelijk instrumentarium jeugdstrafrechtketen*, situatie tot 15 januari 2011. DSP/WODC, 2011

Van Nieuwenhuijzen 2010

Van Nieuwenhuijzen, M., *De (h)erkenning van jongeren met een lichte verstandelijke beperking*, Amsterdam, Uitgeverij SWP, 2010

Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro en Matthys 2006

Van Nieuwenhuijzen, M., B. Orobio de Castro, W. Matthys, Problematiek en behandeling van LVG jeugdigen. Een literatuurreview. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met verstandelijke beperkingen*, 32 (4), 211-229, 2006

Oostervink en Brand 2005

Oostervink, I., E.F.J.M. Brand, *OTS en PIJ: profielen vergeleken*, Den Haag, Concernstaf uitvoeringsbeleid, 2005

Ponsioen en Plas 2008

Ponsioen, A., J. Plas, Verstandelijke beperking. In: *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie* (red. P. Prins en C. Braet). Bohn Stafleu van Loghum, 2008, p. 450-475

Ras en Woittiez 2010

Ras, M., I. Woittiez, H. van Kempen, K. Sadiraj, *Steeds meer verstandelijk gehandicapten? Ontwikkelingen in vraag en gebruik van zorg voor verstandelijk gehandicapten 1998-2008*, Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2009

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Zorg voor jongeren met psychische stoornissen in de justitiële jeugdinrichtingen*, Den Haag, 2009

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2010

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Goed bejegenen; beginselen voor het omgaan met ingeslotenen*, Den Haag 2010

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2011

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Het jeugdstrafprocesrecht: toekomstbestendig!*, Den Haag 2011

Regeerakkoord 2010

Regeerakkoord VVD-CDA, *Vrijheid en verantwoordelijkheid*, 30 september 2010

Schipper 2007

Schipper, H., *Onderwijs en zorg: twee werelden voor één kind*. In: *Onderzoek en Praktijk*, najaar 2007, jaargang 5, nummer 2

Schouten, Lekkerkerker en Konijn 2009

Schouten, Lekkerkerker en Konijn 2009, *Ontwikkeling van en onderzoek naar het instrument Beoordeling Sociaal Aanpassingsvermogen*, Nederlands Jeugdinstituut, Utrecht, 2009

Spaans 2005

Spaans, E., *Prevalentieonderzoek licht verstandelijk gehandicapten in de jji's; een IQ-puntje meer of minder?* Dienst Justitiële inrichtingen, CUB, juni 2005

Spanjaard en Van der Put 2011

Spanjaard, H. C. van der Put, *Verantwoording doorontwikkeling LIJ*, versie d.d. 11-2-2011 (PM: checken of dit openbaar is)

Stoll, Bruinsma en Konijn 2004

Stoll, J., W. Bruinsma, C. Konijn, *Nieuwe cliënten voor bureau jeugdzorg? Jeugdigen met meervoudige problemen waaronder een lichte verstandelijke beperking en instrumenten voor herkenning en signalering*, NIZW, 2004

Nazorg jeugd: *Uitvoeringskader Netwerk- en Trajectberaad*, november 2010

Verantwoordelijkheidskader Nazorg Jeugd 2007, Ministerie van Justitie, 2007

Voortgangsrapportage Kwaliteitsverbetering Justitiële Jeugdinstellingen 2009, Ministerie van Justitie, 30 oktober 2009

Weijers en Hepping 2010

Weijers, I., K. Hepping, M. Kampijon, *Jeugdige veelplegers*, 2010

Van Yperen et al. 2010

Van Yperen, T., M. van der Steege, A. Addink, L. Boendermaker, *Algemeen en specifiek werkzame factoren in de jeugdzorg*, Nederlands Jeugd Instituut, 2010

Bijlage 1 Lijst met geïnterviewde personen

Drs. M.J. Boertjes MSM, directeur van het Expertisecentrum LVG

Drs. M.P. van Gastel, directeur-generaal Jeugdzorg, ministerie van VWS

Drs. G.H.P. van der Helm, hoofd onderzoek Social Work en Toegepaste Psychologie Universiteit Leiden

S. Koch, Selectiefunctionaris Individuele Jeugdzaken DJI

Dr. H.P.B. Lodewijks, directeur behandeling Rentray

Prof. dr. C. van Nieuwenhuizen, voorzitter toetsingscommissie LIJ

Drs. M. Seegers, Bureau Jeugdzorg Agglomeratie Amsterdam

Prof. dr. mr. C.J.M. Schuyt, Universiteit van Amsterdam

Drs. M.L.E.M. Teeuwen, Universiteit van Amsterdam

Mr. J.M. Willemsen, hoofd uitvoeringseenheid Gesloten Jeugdzorg, ministerie van VWS

Justitiële jeugdinrichting Teylingereind

Mr. J. Timmers, sectormanager

P. van der Starre, teamleider

Drs. R. de Bruijn, gedragswetenschapper

Drs. K. Lampe, gedragswetenschapper

Drs. T. Schrama, hoofd behandeling de Hof a.i.

Justitiële jeugdinrichting Rentray

Mr. B. Haasbroek, locatiedirecteur

Drs. M.T.P.F. Claes, hoofd behandeling

Drs. C.M.B. van den Bergh, behandelcoördinator

M. Breed, groepsleider groep Sydney

S. van der Steen, groepsleider groep Londen

Gesloten jeugdzorginstelling Almata

A.F. Kusters, locatiedirecteur

Drs. A.C. Bödeker, behandelcoördinator

Y. Barbibay, accountmanager

Bijlage 2 Overzicht kenmerken licht verstandelijk beperkten

Overzicht op basis van literatuuronderzoek door Expertisecentrum Jeugdzorg – Gehandicaptenzorg William Schrikker.

Domein	Kenmerken van lvb-jongeren	Mogelijke verklaringen voor samenhang tussen lvb en (jeugd) delinquentie	Handreikingen voor effectieve interventies
Cognitief	<ul style="list-style-type: none"> • Denken is concreet en situatiespecifiek • Problemen met abstraheren en categoriseren • Waarneming is weinig specifiek • Aandacht is weinig selectief • Taal en communicatie zijn minder ontwikkeld • Moeilijk leren binnen en buiten school • Geavanceerde executieve functies zijn beperkt ontwikkeld • Weinig leren vanuit exploratie • Leren door concreet ervaren en vanuit voorbeelden • Uitleg en herhaling blijven nodig 	<ul style="list-style-type: none"> • Onvoldoende onderscheid tussen goed en kwaad kunnen maken • Slecht begrip van oorzaak/ gevolgrelaties • Vaardigheidstekorten • Zwak redeneervermogen • Minder sterke cognitieve controle 	<ul style="list-style-type: none"> • Taakverlichting (structuur en veiligheid) • Intensievere vormen van competentievergroting (herhaling, concretisering, kleine stappen) • Praktisch, in de concrete dagelijkse praktijk • Herhaaldelijk en op veel manieren leerervaringen aanbieden • Concreet laten voelen en handelen • Zorgen dat lvb-ers direct baat ervaren • Voorbeelden ter navolging aanbieden • Stapsgewijze doelen formuleren
Sociaal	<ul style="list-style-type: none"> • Perspectief nemen is problematisch • Sociale onhandigheid • Sociaal gedepriveerde positie • Gebondenheid/loyaliteit aan belangrijke personen • Conformisme aan regels • Zwakke sociale verantwoordelijkheid • Weinig groepsverband • Moeite met sociale vaardigheden • Meer kans op problemen in het sociale functioneren 	<ul style="list-style-type: none"> • Minder vaardig in perspectief nemen • Slecht begrip van sociale cues • Tekortschietende sociale vaardigheden 	<ul style="list-style-type: none"> • Inclusie bevorderen voor betekenisvolle relaties binnen de gemeenschap tot stand brengen • Gericht zijn op het (leren) perspectief nemen • Motivatie moet vanuit de trainer komen

Emotioneel	<ul style="list-style-type: none"> • Wens om sociaal geaccepteerd en competent te zijn • Problemen met agressieregulatie • Hoge prevalentie van emotionele en gedragsproblemen • Zwart-wit denken • Humor wordt slecht begrepen en kan onzeker maken 	<ul style="list-style-type: none"> • Laag zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen als aanleiding voor delinquentie • Slecht omgaan met boosheid en frustratie • Emotionele labiliteit 	<ul style="list-style-type: none"> • Dialogisch • Richten op zelfvertrouwen om vaardigheden te durven toepassen
Persoonlijkheid	<ul style="list-style-type: none"> • Het 'ego' is afhankelijk van anderen • Beperkte groei naar autonomie • Laag zelfbeeld, soms met een hoog aspiratieniveau • Gerichtheid op ondersteuning door volwassenen • Gebrekkige zelfsturing • Zwakke eigenheid en ik-identiteit • Egocentrische beleving • Gebrek aan reflectievermogen • Zwak moreel redeneervermogen • Gewetensontwikkeling is zwak • Zwakke impulscontrole • Onvermogen tot uitstel van behoeftebevrediging 	<ul style="list-style-type: none"> • Impulsiviteit • Is uit op directe behoeftebevrediging • Sterk beïnvloedbaar 	<ul style="list-style-type: none"> • Zelf doen versus beschermen: verantwoorde oefenruimte bieden • Controle eerste overnemen, dan geleidelijk teruggeven • Strakke en consequente aanpak • Begeleiden om de eigen beperking blijvend te accepteren

Context	<ul style="list-style-type: none"> • Hoge prevalentie van psychiatrische stoornissen • 'Leven in marge' • Aangewezen op vaak levenslange en levensbrede ondersteuning • Pedagogische tekorten bij de opvoeders 	<ul style="list-style-type: none"> • Ongunstige gezinsachtergrond • Slechte buurt, slechte behuizing • Minder prosociale vrienden • Strafbare feiten worden vaker ontdekt • Slechtere verdediging • Slechtere zelfhandhaving binnen het justitiële systeem • Negatieve stereotypering • Ontoereikende ondersteuning na de straf 	<ul style="list-style-type: none"> • Ondersteuning na/naast interventie; ook gericht op gezin en opvoeders • Richten op empowerment; levenslang en levensbreed waar nodig • Belangenbehartiging • Scholing van betrokkenen binnen het strafrechtstelsel
---------	--	---	---

Bron: Boertjes en Lever 2007.

